

EMK TEOLOOGILINE SEMINAR

IIRI HERMAKÜLA

ELU SÕNA LIIKUMINE AASTATEL 1987-1988

DIPLOMITÖÖ

JUHENDAJA: Mag theol INGMAR KURG

TALLINN 2007

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Eesti NSV aastatel 1986-1988	6
2. Elu Sõna liikumise juhid	12
2.1. Hubert Jakobs.....	12
2.2. Rein Mets	15
2.3. Raimond Jakobs	20
3. Elu Sõna koguduse süünd	22
4. Harta 87	24
5. Artiklid Elu Sõnast, Elu Sõna tegevus ja avaldused 1987. aastal	27
5.1. Elu Sõna väljasõidud Järvamaale ja Tartusse	27
5.2. Kalle Pärteli ja Ave-Kelvin Tammingu lugu	29
5.3. Elu Sõna avaldus Arnold Rüütlile.....	30
5.4. Ülemnõukogu Presiidiumi istungil päevakorra üks punkt – Elu Sõna	31
5.5. Elu Sõna deklaratsioon Ameerika presidendile	32
5.6. Elu Sõnast kirjutab taas Õhtuleht ja The Washington Post.....	34
5.7. Märgekiri ja Jõulusõnum eesti rahvale	35
6. Elu Sõna ja Nõukogude Armee.....	38
6.1. Need, kes pääsesid	38
6.2. Aarne Heide lugu	40
7. Artiklid Elu Sõnast, Elu Sõna tegevus ja avaldused 1988. aastal	44
7.1. Aasta esimene avaldus ja väljasõit.....	44
7.2. „Katlamaja skandaal“	46
7.3. The Washington Post kirjutab taas Elu Sõnast	48
7.4. Elu Sõna juhid lahkuvad Eestist.....	49
7.5. Elu Sõna kogudus Tartus	50
7.6. Elu Sõna väljasõidud Järvamaale ja Lõuna-Eestisse	51
7.7. Elu Sõna aktsioonid sini-must-valge lipu all	52
7.8. Elu Sõna ülesastumised avalikel üritustel	54
7.9. Elu Sõna piketid ja konverentsid Tallinnas.....	55

8. Konfliktid Nõukogude võimuga	58
8.1. Raimond Rosenfeldti lugu.....	58
8.2. KGB Elu Sõna avalikel esinemistel	59
8.3. KGB külastab Elu Sõna kodukoosolekut.....	60
8.4. KGB ohvitseri Toivo lugu.....	61
9. Koguduse õpetus ja usuelu praktika.....	63
9.1. Kenneth E. Hagin	63
9.2. Koguduse usuelu ja uskumused	66
10. Vastastikused hinnangute andmised	70
Kokkuvõte	74
Summary	76
Kasutatud kirjandus.....	78
Interneti materjalid	81
Avaldamata materjalid	81

Sissejuhatus

Käesolevas diplomitöös käsitlen liikumist, mida Eestis tuntakse Elu Sõna nime all. Elu Sõna oli 1980. aastate lõpus üks Eestis sensatsioonilisemaid usulis-poliitilisi rühmitusi, mis, eriti noorte hulgas hinnatud ja karismaatikutest liidrite juhitud liikumisena, koondas enda ümber väga erinevaid inimesi. Elu Sõnaga seostuvad märksõnad Harta 87, kuulutamised, ekstaatiliselt jutlused, tervendamiskoosolekud, piketid ja väljasõidud sini-must-valge lipu all, kristlik rockmuusika, vanematega tülli läinud noored, sõjaväeteenistusest keeldumine, koolidest ja töökohtadest lahkunud inimesed, väljasaatmine ja emigratsioon, ägedad diskussioonid ajakirjanduses ja televisioonis.

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on kirjeldada Elu Sõna liikumist aastatel 1987-1988. Töös annan ülevaate selle liikumise juhtidest, Elu Sõna koguduse sünnist, Harta 87 dokumendist ja muudest Elu Sõna avaldustest, Elu Sõna tegevusest, õpetusest, liikumisega seotud tülikäsimustest, erinevatest hinnanguist ning ajakirjanduses ilmunud artiklitest Elu Sõna kohta 1987-1988 aastal.

Valisin nimetatud teema seetõttu, et Elu Sõna liikumist on siiani väga vähe uuritud. Töö kirjutamise ajaks on Elu Sõna algusaastaid ülevaatlikult kirjeldanud Mari Vahermägi oma kursusetöös *Valguse Tee kujunemine, levik, õpetuse ja praktika kirjeldus* (Eesti EKB Liidu Kõrgem Usuteaduslik Seminar 2000). Suureks abiks oli *MRP-AEG Infobülletään* ja 1987-1988 aastatel ilmunud artiklid Eesti, Rootsi ja Ameerika ajakirjanduses. Lisaks ülalnimetatud allikatele oli võimalik kasutada mõningaid Siseministeeriumi arhiivimaterjale.

Lisamaterjali kogumisel kasutasin peamiselt kvalitatiivse intervjuu meetodit. Sellega kaasnesid mitmed probleemid. Kohati oli raske aru saada, kas intervjuueeritav kõneleb oma tolleaegsetest või praegustest seisukohtadest. Probleeme tekitas ka inimeste mälu selektiivsus, enamik intervjuueeritavaid mäletas sündmusi ja nendes osalenud inimesi, ei suutnud aga meelde tuletada sündmuspaiku ja daatumeid. Üks liikumise juhtidest keeldus intervjuud andmast.

Diplomitööd tehes seadsin eesmärgiks olla võimalikult objektiivne sündmuste kirjeldustes. Selleks valisin intervjueeritavaid Elu Sõna liikumise juhtide ja pooldajate seast, aga ka skeptikute ja vastaste hulgast.

Kuigi sellises mahus ja lühikese ajavahemiku jooksul tehtud uurimuse puhul on raske saada läbilõikelist ülevaadet kogu Elu Sõna liikumisest, annab see siiski mingi sissejuhatava pildi võimalikuks ulatuslikumaks uurimustööks.

Tänan oma juhendajat mag. Ingmar Kurge ja kaasjuhendajat Allan Krolli, kes mind oma nõuannetega diplomitöö koostamisel aitasid, Riho Saardi ja Hubert Jakobsit, kes olid suureks abiks materjali leidmisel ning kõiki intervjueeritud inimesi, kes aitasid oma mälestustest panna kokku materjali selle töö jaoks.

1. Eesti NSV aastatel 1986-1988

Mihhail Gorbatšovi võimuletulekuga 1985. aastal oli Nõukogude Liidus alanud uus poliitiline periood, mille märksõnadeks olid reformid (*perestroika*) ja avalikustamine (*glasnost*). Vajaduse muutuse järele tingisid NSV Liidu majanduslik pankrot, mida kiirendasid Afganistanis peetud koloniaalsõja kulud ja naftahinna järsk langus maailmaturul, ning Moskva suutmatuse minna kaasa võidurelvastumise järjekordse ringiga, mis oli alanud USA poolt väljakuulutatud „Tähesõdade“ programmiga.

Keskvoimude uue poliitika sisuks oli Nõukogude ühiskonna sisepingete vähendamine poliitilise ja majanduselu mõningase liberaliseerimise hinnaga. Gorbatšovi *perestroika* eesmärgiks ei olnud nõukogude süsteemi ega Nõukogude impeeriumi lammutamine. Muutes Nõukogude impeeriumi fassaadi üritas ta peatada võidurelvastumist ning saada nõukogude süsteemile vajalikku hingetõmbeaega ja teostada hädavajalikke majandusreforme (*ESTONICA*). Mart Laar sõnul *tuli M. Gorbatšovil paraku kogeda, et demokraatia on nagu hambapasta, mida on küll kerge tuubist välja lasta, kuid võimatu sinna tagasi suruda* (Laar 1996:117). Gorbatšov asus kohendama ka Nõukogude Liidu mainet lääne silmis, lootes sel teel nõrgendada sealt Liidule avaldatavat survet. Tõendamaks, et inimõigustesse suhtumist on Nõukogude Liidus muudetud, vabastati üksikud poliitvangid.

1986. aastal kulges *perestroika* ja avalikustamine siiski Moskvast tunduvalt kiiremini kui impeeriumi provintsid. Gorbatšovi tõus NLKP etteotsa ei toonud Eestis esialgu kaasa mingeid erilisi muutusi. Ka majandusreformid ei toonud kaasa majandusliku olukorra paranemist. Nõukogude majandussüsteemi kriis oli jõudnud haripunkti. 1980. aastate teisel poolel majanduskasv Eesti NSV-s praktiliselt peatus, samal ajal kui majandusse tehtavad investeeringud järjest kasvasid (Laar 1996). Toidu- ja tarbekaupade puudus muutus krooniliseks, saades igapäevaelu loomulikuks osaks. Samas oli Eesti ühiskond 1970.-1980.aastatel hoogsalt läänestunud. Tänu kontaktidele läänes elavate sugulastega ja Soome Televisiooni vahendusele oli eestlastel maailmas toimuvast küllalt hea pilt. Muust Nõukogude Liidust kõrgem elatustase

suurendas nii inimeste lootusi kui ka rahulolematust kasvava vahega enda ja lääneriikide kodanike elu vahel.

Kasvav rahulolematus nõukogude tegelikkusega lõi soodsa pinnase protestiliikumise tekkeks. Seda ei suutnud pidurdada Nõukogude Liidu uue juhtkonna poolt „demokratiseerimiseks“ ja „avalikustamiseks“ antavad lootused (Laar 1996).

1986. aasta aprillis toimus Ukrainas Tšernobõli aatomielektrijaamas tuumakatastroof. Eestist saadeti tuhandeid mehi sõjaväe kordusõppuste korras oma elu ja tervise hinnaga plahvatuse tagajärgi likvideerima. Samal moel saadeti Nõukogude armees suundaega teenivaid eestlasi sõdima Afganistani või suruma maha teiste impeeriumi vähemusrahvuste vastuhakke. Kui väliselt ei toonud *perestroika* ja *glasnost* Eestis esialgu kaasa mingeid suuremaid muudatusi, siis seesmiselt mõjusid nad julgustavalt nii varjatud kui avalikule vastupanuliikumisele. Vähe oli neid, kes uskusid *perestroika* poolt toodavatesse positiivsetesse muudatustesse, küll oli ta aga selgeks märgiks, et Nõukogude impeerium on nõrgenemas. Tuginedes Nõukogude uue juhtkonna poolt väljakäidavatele loosungitele – eriti „avalikustamisele“ –, üritati taas proovida piire, kui kaugele süsteem lubab vabamal eneseväljendusel minna (Laar 1996).

Eestlaste esimeseks suureks väljaastumiseks oli 1987. aasta kevadel puhkenud fosforiidisõda – massiline protestiliikumine Moskva keskviimu kavade vastu rajada Kirde-Eestisse suured fosforiidikaevandused, mis toonuks kaasa ulatusliku keskkonnareostuse ja migrantide sissevoolu uue laine. Georg Sootla ja Margus Maiste väitel sai just fosforiidiprobleem uuendusprotsesside edasise kiirenemise tõukejõuks:

Just selles kontekstis avanes esmakordselt võimalus aktualiseerida tegelikult kõik seni enam või vähem teravnenud vastuolud ja deformatsioonid: üleliiduliste ametkondade koloniaalpoliitika, Eestimaa tolleaegse juhtkonna eba-kompetentne ja rahva huvisid eiranud majandus- ja sotsiaalpoliitika ning pidurdamatu migratsioon, mille üksikasjalikum statistika esmakordselt avalikustati (Sootla 1989:11).

Teadlaskonna poolt ajakirjanduses algatatud vastukampaaniast kasvasid välja kõikjal Eestis toimunud rahvakoosolekud ja üliõpilaste juhitud protestiüritused. Rahva üksmeelse protesti tõttu oli ENSV juhtkond sunnitud kaevanduste avamisest loobuma. Eesti rahvas oli saavutanud esimese võidu võitluses oma õiguste eest. Nõukogude võimukandjad olid olnud sunnitud avaliku arvamuse ning protesti-

aktsioonide ees taganema. Pikkade aastakümnete tagant hakkas taastuma rahva usk oma võimalustesse toimuvat mõjutada. Veelgi olulisem oli aga saadud kogemus, et võimuesindajaid on võimalik taanduma sundida. Fosforiidisõda pani aluse Eesti Rohelise Liikumise tekkele ning lõi ühtlasi kontaktid mitme seni üksteisest eraldi seisnud rühma ja seltskonna vahel (Laar 1996).

Samal ajal kaasnes poliitilise surve nõrgenemisega eestlastest poliitvangide (Heiki Ahonen, Lagle Parek, Tiit Madisson) vabanemine Venemaa vangilaagrist ja teisitimõtlejate-dissidentide tegevuse hoogustumine. 23. augustil 1987, Hitler-Stalini pakti aastapäeval korraldati Tallinnas Hirvepargis rahvakoosolek, millel nõuti pakti salaprotokollide hukkamõistmist ja Nõukogude anneksiooni lõpetamist. NSV Liidu juhtkond aga eitas protokollide olemasolugi. Repressioonid miitingu peamiste korraldajate Tiit Madissoni ja Lagle Pareki vastu jäid suhteliselt leebeiks – Läänega suhete parandamise üheks eelduseks oli inimõiguste-alase olukorra parandamine NSV Liidus (*ESTONICA*). Hirvepark tõendas, et poliitilised meeleavaldused on Eestis taas võimalikud, tema mõjul tekkis esimene avalik selgelt opositsiooniline poliitiline grupeering MRP-AEG (Molotov-Ribbentropi Pakti Avalikustamise Eesti Grupp). Selles ühenduses põimusid muinsuskaitse, looduskaitse, keelekaitse ja alaloolise tõe kaitse (Vahtre 1996).

Samas ei saanud kogu rahvas 23. augustil esitatud nõudmistega avalikult ühineda, kuna see oleks andnud Moskva keskvõimudele ettekäände laiaulatuslike karistus-aktsioonide korraldamiseks. Ideeks, mille ümber võis rahvas koguneda, kartmata liikumise lämmatamist toore jõuga, kujunes 1987. aasta septembris esitatud loosung ENSV üleviimisest isemajandamisele – IME (Isemajandav Eesti) projekt, mille eeskujuks olid Hiinas loodud vabamajandustsoonid (*ESTONICA*). Ettepaneku kohaselt pidi Eesti NSV ise kujundama oma majanduse juhtimise reeglid ja põhimõtted. Panus tuli teha turumajandusele, majandusliku initsiatiivi vabadusele, välismajandussuhete arendamisele ja selle baasil tehnoloogia ja tööviljakuse kiiremale arengule. Ettepaneku radikaalseim osa oli väljapakutud võimalus kasutada Eestis rublast erinevat maksevahendit. Kuigi laiemale avalikkusele jäid arutelud IME-projekti sisu ja detailide ümber tihtipeale ilmselt arusaamatuks, avaldas sõna „ise“ maagilist mõju ja tagas rahva toetuse (Laar 1996).

1987. aasta detsembris tekkis rahvaalgatuse korras esimene mittenõukogulik massiorganisatsioon – Eesti Muinsuskaitse Selts – millel oli peatselt üle 10 000 liikme ja mis mõnda aega etendas Eestis pigem poliitilise erakonna osa (*ESTONICA*). Kuna muinsuskaitseliikumine ei tahtnud allutada end võimude kontrollile, võeti see EKP juhtkonna terava kriitika alla. Muinsuskaitseliikumist süüdistati natsionalismis, poliitikasse sekkumises ning kiriku ja usu propageerimises. Rajatud esmapilgul täiesti mittepoliitilistel eesmärkidel, omandas tema tegevus ühiskonna demokrati-seerudes ja stagnapoliitika neutraliseerimise tulemusena üha teravama ja konkreet-sema poliitilise värvingu (Sootla 1989).

Kuigi poliitiline taasärkamine Eestis algas just 1987.aastal, ei kajastunud see Eesti ajakirjanduses. Päevalehti, raadiot ja televisiooni kasutati endiselt kommunistliku režiimi säilitamise ja rahva ründamise vahendina. Kogu ajakirjandusenergia suunati mahavaikimisele ja summutamisele. Lugejal tuli endiselt aimata tõtt läbi vaikimise ja ajakirjandusvale. Kõrvallausetest, repliikidest, hääletoonist, ka vaikusest tunti ära, mis toimub ja kuhu mõtted liiguvad (Pärl-Lõhmus 1997).

Murranguaja esimesed aastad ei toonud ka mingeid olulisi muutusi kirikutele. Endiselt oli kirikutel keelatud laste-, noorsoo-, diakoonia- ja misjonitöö, samuti kirjastamine. 1986. aastal esitas Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistoorium Usuasjade Nõukogule palve anda välja eestikeelne Uus Testament. Saadi nõusolek trükkida 12 000 eksemplari „usulistele tarvete rahuldamiseks“, lihtlugejatele pidi Piibel endiselt jääma raskesti kättesaadavaks teoseks (Laar 1996). Kirikutel oli alles jäetud vaid õigus jumalateenistusi pidada ja läbi viia ametitalitusi „kultusehoonetes“, erandit lubati üksnes matuste puhul. Nõukogude religioonipoliitika eesmärgiks oli kiriku ja vabakoguduste väljatõrjumine avalikust sfäärist ning võib öelda, et suuremas osas see õnnestus (Altnurme 2006). 1987. aastal kirjutas usuasjade volinik Leopold Piip ilmse pahameelega ateistliku töö madalast tasemest ENSV-s:

Absoluutselt nõrk on ka vastupropagandistlik töö usuasjade valdkonnas. Me oleme teinud kahel viimasel aastal üsna põhjalikud ettepanekud vastupropaganda paremaks korraldamiseks, ent need ettepanekud on jäänud nagu hiiudja hääl kõrbes, vähemalt pole tunda, et neid arvesse oleks võetud. Meie ette on kerkinud küsimus: kas oleme meie, UN voliniku aparaadi töötajad, nii tobedad, et ei oska taibata ja näha selle valdkonna vastupropaganda peamisi vajadusi või on tegemist millegi muuga – kusagil keskaparaadis pesitseva

kommunistliku upsakusega, arvamusega, et targad oleme vaid meie, teised ei taipa sellest maailmaelust mitte kui midagi (Siseministeerium 1987).

24. veebruaril 1988 korraldas MRP-AEG Vabariigi 70. aastapäeva tähistamiseks meeleavalduse Tallinnas. Vabariigi aastapäeva tähistati ka mujal Eestis ja mitmel pool levitati aastapäevale pühendatud lendlehti.

Algas desovietiseerimine ja tsiviilühiskonna taastamine, milles mängis tähtsat osa loominguline intelligents – kirjanikud, kunstnikud, teadlased. Aprilli algul toimus loominguliste liitude pleenum, kus nõuti liiduvabariikide õiguste laiendamist, valimissüsteemi ja kogu ühiskonna demokratiseerimist, juhtkonna valitavust, avalikkuse suurendamist, stalinismi hukkamõistmist ja ohvrite rehabiliteerimist, isemajandamisele üleminekut, rahvuskultuurile suuremate arenguvõimaluste andmist. Üle maa kandus koosolekute laine, kus avaldati toetust loomeliitude pleenumi otsustele (Laar 1996). Loomeliitude pleenum andis ka tugeva tõuke massilise opositsioonilise rahvaliidumise – Rahvarinde – tekkeks. Selle asutajateks olid Edgar Savisaar ja Marju Lauristin. Rahvarinde teeneks oli poliitika viimine inimesteni, kes end seni sellest kaugel olid hoidnud (Laar 1996). Sootla väitel oli 1988. aasta kevadest selge, et alternatiivliikumiste pikast reast hakkab erilist rolli etendama Rahvarinne. Ennekõike tingis seda asjaolu, et Rahvarindel õnnestus formuleerida kõige üldisem stagnatsioonijõudude vastase võitluse poliitiline platvorm, mille võisid antud momendil kas või taktikalise kompromissina aktsepteerida enam-vähem kõik poliitiliselt aktiivsed jõud, alates ERSP-st (Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei) ja lõpetades kommunistidega (Sootla 1989). Samuti hakkas Rahvarinde muutumine massiliikumiseks murendama seniseid institutsioone. Eriti oli seda tunda seni ühiskonnas puhtformaalset rolli täitnud Eesti NSV Ülemnõukogu puhul, mille saadikud hakkasid tagasi astuma. Samas aga jäid noored Rahvarinde tegevusest eemale. Nad ühinesid Muinsuskaitse Seltsi ja Rohelise Liikumisega. Rahvarindest peletas noori eemale „juhendumine NLKP programmist,“ mis tundus nooremale põlvkonnale mõttetutu (Laar 1996). Noorte aktiivsema poliitikasse tuleku teiseks väljundiks oli Sõltumatu Noortefoorumi kokkukutsumine, mis toimus 4. juunil 1988.

Ajaloolise mälu ja ajalooliste mälestusmärkide taastamise nõude kõrvale tõusid järjest tugevamalt nõudmised taastada eesti rahvuse sümbolid ning taastada suurim muinsus – iseseisev Eesti riik. 2. juunil 1988 võttis Muinsuskaitse Seltsi volikogu

vastu deklaratsiooni eesti rahvusvärvidest ning eesti rahvuslipust. Deklaratsioonis kinnitati, et rahvusvärvidele eluõiguse andmine pole mitte riiklik, vaid ühiskondlik küsimus, mille peavad lahendama eestlased omal nõul ja jõul.

Samal aastal taastati ja loodi mitmesugused kodanikuühendused ja seltsid, poliitilised erakonnad ja liikumised. EKP etteotsa pääsesid reformistlikult meelestatud tegelased Vaino Väljas ja Indrek Toome (*ESTONICA*).

Eesti vabadusliikumises eristus kaks suunda: radikaalne (ERSP), mis nõudis Eesti rahvusriigi kohest taastamist rahvusvahelise õiguse ja restitutsiooni alusel. Kuigi sellesse erakonda astujate arv ei olnud eriti suur, tekitas tema süüd ENSV juhtkonnas ärevust. Oli see ju esimene end selgelt kommunistlikule parteile vastandav ning temaga võimu pärast konkureeriv partei, mis tingis ka EKP eitava suhtumise ERSP-sse (Laar 1996). Teist suunda Eesti vabadusliikumises esindas tsentristlik-mõõdukas (Rahvarinne), mis valis järkjärguliste demokraatlike reformide tee ja esialgu seadis eesmärgiks poliitilise autonoomia konföderatsioonis liidulepingu alusel (*ESTONICA*).

1988. aasta juunis toimusid Tallinna Lauluväljakul poolspontaansed öölaulupeod, millele kogunes tipphetkil üle 100 000 inimese. Kümned tuhanded üksteisele täiesti võõrad inimesed seisis kätest kinni hoides laulukaare all ja laulsid: eestlane olen ja eestlaseks jään. Endel Pillau on seda kommenteerinud nõnda: *K. Vaino on valmis täna relvajõul Lauluväljakul toimuvat noorte öölaulupidu laiali ajama. Kuulu järgi päästavad olukorra I. Toome ja veel mõned mõistusega mehed* (Pillau 1989: 94).

„Laulvaks revolutsiooniks“ kutsuma hakatud sündmusterida kulmineerus 11. septembril 1988 üritusel „Eestimaa laul,“ millest võttis osa veerand miljonit inimest ja kus avalikult nõuti Eesti iseseisvuse taastamist.

16. novembril 1988 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu deklaratsiooni ENSV suveräänsusest, millega Ülemnõukogu kuulutas end kõrgeima võimu kandjaks ja teostajaks, ning deklareeris enda antud seaduste ülimuslikkust Eesti territooriumil. See kogu maailmas tähelepanu pälvinud akt väljendas eestlaste kindlat tahet rahvuslikuks enesemääramiseks ning andis ühtlasi märku Nõukogude impeeriumi lagunemise algusest (*ESTONICA*).

2. Elu Sõna liikumise juhid

Nii nagu igal sündmusel on oma eellugu, on ka igal liikumisel oma algatajad ja eestvedajad. Käesolevas peatükis annan ülevaate Elu Sõna kolme peamise juhi – Hubert Jakobsi, Rein Metsa ja Raimond Jakobsi tegevusest enne liikumise sündi.

2.1. Hubert Jakobs

Jaak Tõnu iseloomustas Hubert Jakobsit järgmiselt: *Hubert Jakobs (sündinud 1956. aastal), kelle minevik oli juba üpris kirju enne Tartu Riiklikku Ülikooli astumist, kõrbes kõrgkoolis üsna ruttu põhja ning 1979. aastal ta eksmatrikuleeriti üliõpilasele ebaväärika käitumise pärast* (Tõnu 1987 a). Filoloogiateaduskonna esimeselt kursusest väljaheitmise põhjuseks oli Hubert Jakobsi sõnul tõepoolest tema tegevus, mis tegi ta tuntuks eesti vastupanuringkondades. Ta oli välja andnud pörandaalust poliitilis-kirjanduslikku ja religioosset ajalehte Poolpäevaleht ning omakirjastuslikke almanahhe Tõlet ja Keel. Kuna ta tõrkus võimude survele järele andmast, siis tõmmati tema karjäärile nõukogude ühiskonnas juba tollal rasvane kriips peale – Hubert Jakobs vabastati Kirjanike Liidu Noorte Autorite Koondise esimehe kohalt ning tema luulekogu ilmumine, mis oli juba trükitis, peatati (Jakobs 2002). Lisaks sellele heideti ta välja komsomolist.

Aastatel 1975-1977 viibis Hubert Jakobs Nõukogude armees. Sellesse perioodi langesid ka teatud sündmused, mida ta ise kirjeldab järgmiselt: *Nõukogude armees aega teenides olin mitmete tegurite koosmõjul teinud oma tuleviku jaoks ilmalikus ühiskonnas ka teisest aspektist saatusliku vea – olin lasknud end nõukogude julgeolekuorganitel lõa otsa võtta (ibid)*. Ühenduses Poolpäevalehe ümber puhkenud skandaaliga otsustas ta sõprade nõu kuulda võttes asja avalikkuse ette tuua ja kirjutas loo „Asja käik,“ mis hiljem mitmel pool ka trükitis avaldati. EVVA materjalidest võib

selle kohta lugeda, et Eestis ilmuva põrandaaluse väljaande „Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis“ kogus nr 7, 1980. aastast on Hubert Jakobsi tunnistus, kus ta jutustab enda värbamisest KGB teenistusse ja paljastab mitmete Eesti KGB ohvitseride tegevust eesti teisitimõtlejate tagakiusamisel ja jälitamisel (*EVVA materjalid*). Hubert Jakobs nimetas oma tunnistust esimeseks sammuks meeleparanduse teel (Jakobs 2002).

Pärast õpingute katkemist Tartus tuli Hubert Jakobs tagasi kodulinna Tallinna. 1981. aasta mais kutsus üks usklik naine teda Oleviste kirikusse noortekoosolekule. Ta läks ja andis samal õhtul oma elu Jumalale.

Hubert ühines Oleviste kogudusega ja hakkas aktiivselt osalema koguduse noortetöös, mida juhtis Rein Uuemõis. Esmaspäeva õhtuti toimusid piiblitunnid, mida juhatasid vaheldumisi Hubert Jakobs ja Jaanus Meriküll. Pärast Püha Vaimuga ristitud saamist hakkas Hubert Jakobs käima tänavatel evangeeliumi kuulutamas, kus temaga ühinesid sageli Jaanus Meriküll ja Ilmo Kannike. Lisaks tänavamisjonile reisiti evangeelse tiimiga Eestimaal ringi ja külastati baptisti, metodisti, luteri ja nelipühi kogudusi. Palju käidi Tartus Kolgata koguduses, Tapal metodisti koguduses ja Pärnus, kus oli ainus ametlik nelipühikogudus Eestis, mida karjatses Heino Veensalu. Hubert Jakobsi sõnul oli Oleviste kogudus talle tõeline kool ja kasvamise koht. Samas oli see tema jaoks ka raske periood. Nimelt luges ta palju Piiblit ja leidis seal selliseid asju, mida ta polnud kunagi kuulnud – uskliku õigsus ja meelevald, tema seisund Kristuses jne. Mõned asjad olid täiesti vastupidised sellele, mida Oleviste koosolekul (va *Effataa* koosolekul) õpetati. Kuna Hubert Jakobs oli olnud kõigest mõni aasta päästetud, Olevistes aga käis teoloogilise haridusega inimesi, mõtles ta, et on suures tuhinas „metsa pannud“. Ta oli valmis oma avastustest loobuma, kui tema kätte sattus väike inglisekeelne raamatuke Kenneth E. Haginilt „The Authority of Believer“ („Uskliku meelevald“). Raamatut lugedes avastas ta, et paljud Piiblis fragmentaalselt nähtud ideed olid seal süstemaatiliselt kirjas. See andis talle kinnitust, et on teisigi, kes on Piiblis samu asju avastanud: *Haginil on teatud asjadest parem ilmutus ja selgem õpetus. Ma ei näe seal küll midagi sellist, mis vastanduks sellisele kristlusele, mis tunnistab uuestisündi ja Jumala kõikvõimsust* (Jakobs 2006).

Soovist raamatut kõikidega jagada sai alguse Hubert Jakobsi tõlketeenistus. Mõne järgneva aasta jooksul jõudis Huberti kätte ja tema kaudu eesti keelde tõlgituna teisteni mitukümmend õpetuslikku raamatut sellistelt autoritelt nagu K. E. Hagin, Kenneth Copeland, John Osteen, Jerry Savelle jt. Raivo Raave kirjutas kaks aastat hiljem ajakirjas Kultuur ja Elu: *Ja tänu peamiselt Hubert Jakobsi Charismata Ministries väljaannetele on eesti keeles olemas ka Põhjamaade suurim ususõna¹ raamatukogu* (Raave 1989). Hubert Jakobs jagas neid raamatuid jutlustajatele Olevistes. Mõningaid Hagini raamatuid Rein Uuemõis eriti ei tervitanud. Need aga, mis olid tema arusaamadega kooskõlas, meeldisid talle väga (Jakobs 2006 a). Riho Saardi väitel ei olnud Rein Uuemõisal eduteoloogilise mõtteviisi vastu mitte midagi. Saard loeb Oleviste kirikut ja *Effataa* liikumist Elu Sõna koduks või vaimseks baasiks: *Oleviste oli väga hea kasvupind taolise liikumise sünniks ja seda ka alguses täiesti toetati. Kokkupõrge tekkis isikute pinnal* (Saard 2006).

Hubert Jakobs jagas raamatuid ka väljaspool kogudust. Mõni aeg hiljem leidis Hubert Jakobs oma üllatuseks Teedy Tüüri raamatukogust paar Hagini raamatut, mida Tüür oli ka lugenud. Lugeda võisid ka teised, kuid praktiliselt mitte keegi ei võtnud seda õpetust omaks. Hubert leidis, et raamatute jagamine sellisel kujul on mõttetu tegevus – maa, kuhu ta püüab seda õpetust külvata, ei kannu vilja. Mida vähem leidis Hagini õpetus kõlapinda kaaskristlastes, seda enam kinnitus see Hubertis endas. Ta jõudis punkti, kus tundis, et tal ei ole Olevistes enam midagi teha:

Kui sa oled koguduses ja käid koos Jumalaga ja saad midagi Jumala käest, on normaalne, et sa seda teistele jagad. Kui teised seda vastu ei võta, on üks võimalus see maha suruda ja inimestega häid suhteid säilitada. Teine võimalus on minna oma asjaga edasi ja vaadata, kuhu see sind välja viib (Jakobs 2006a).

1986. aastal tekkis Hubertil konflikt ühe Olevistes peetud jutluse pärast, milles ta kritiseeris leivamurdmise osadusest osavõtjate ranget piiritlemist ja Oleviste kirikus valitsevat põhimõtet „kes meie vendlusse ei kuulu, ei või leivamurdmisest osa saada“. Hubert Jakobs ütles, et see ei ole õige ega piibellik. Selle tulemusena võeti temalt õigus koguduses jutlustada. See omakorda tähendas Huberti jaoks, kes ei olnud pelgast „pingisoojendamisest“ huvitatud, lõppu Oleviste koguduse liikmes-

¹ Termin tuleneb inglise keelest *word of faith*, mis viitab Ameerikas kuuekümnendatel toimunud usuliikumisele. „Ususõna“ all mõisteti kristlasele antud meelevalda oma usu alusel väljaöeldud sõnadega saata korda Jumala tegusid.

konnas. Eesti Evangeelsete Kristlaste-Baptistide Liidu vanempresbüter Ülo Meriloo kommenteeris Hubert Jakobsi lahkumist Õhtulehele 1987. aastal antud intervjuus järgmiselt:

Jakobs kirjutas meile pikema pretensioonika kirja, milles väitis, et koguduses pole õiget õpetust, see on kitsas, vanamoeline jms., ning ta lahkub kogudusest. Kutsusin ta vestlusele, püüdsime talle noorte teoloogide abiga ta väärväiteid selgitada, kuid sellest polnud abi. Vestluses ilmnisid olulised lahknevused õpetuslikes alustes. Olime sunnitud ta meie koguduse liikmete hulgast välja arvama (Tõnu 1987 a).

Hubert Jakobsil oli tekkinud hea kontakt Tallinna metodisti koguduse pastori Heigo Ritsbekiga. Peretsi käidi teineteisel sageli külas. Heigo Ritsbek meenutab, et tihtipeale vaieldi varahommikuni teoloogilistel teemadel nagu Jumala suveräänsus, Hagini ja Copelandi õpetus jms. Poliitikast ei räägitud kunagi (Ritsbek 2006). Ritsbek kutsus Hubertit metodisti kirikusse ja pakkus Hubertile võimalust õpetada metodistide majas Apteegi tänaval. Hubert ühines metodisti kogudusega ja hakkas pidama iganädalasi Võiduseminari-nimelisi koosolekuid. Sinna tuldi kuulama ka teistest kirikutest. Mitmete külalisjutlustajate seas käis seal ka Johnny Carlsson (praegune Foglander), kes pidas kursuse vaimsest sõjapidamisest.

2.2. Rein Mets

Rein Metsa iseloomustuseks on Õhtulehe „profiler“ Jaak Tõnu öelnud: *Rein Metsa (sündinud 1951. aastal) elukäik on veelgi kirevam, tema isiksus eemaletõukav /---/ Endine „Viru“ varietee tantsija, 80. aastate algul sügavalt mandunud inimene (Tõnu 1987 a).* Autor „ei hakka üksikasjadesse laskuma,“ mistõttu jääb ebaselgeks, milles „sügav mandumine“ seisnes, aga kirev on Rein Metsa elukäik olnud ka ta enese sõnul. Ta õppis Kalju Saarekese tantsustuudios ja töötas mitmes Tallinna ööklubis tantsijana. Usutunnistusest peab ta ennast Eestimaal kõige „religioossemaks” inimeseks: *Ristitud õigeusu kirikus, luteri kirikus laulatatud ja lapsed ristitud, baptisti kirikus päästetud ja teist korda ümber ristitud (Karja 1992).*

Rein Mets sai päästetud 1978. aastal Oleviste kirikus. Ta otsustas rajada oma elu täiesti uutele alustele ja liituda Oleviste kogudusega. Seadmata kahtluse alla tema tõelist pühendumissoovi, võib siiski öelda, et ilmselt polnud enese allutamine koguduse distsipliinile talle kerge. Ta on ise öelnud, et peab ennast äärmiselt konfronteerivaks isikuks, kes põlgab reegleid ja norme: *Mu meelest on need nõrkadele* (Karja 1992). Teisalt oli tõmme tagasi endise elu juurde ka väga tugev. Meenutatakse, et tema olemine koguduses vaheldus „äralangemise perioodidega“. Ka kohtas ta kirikus mõnda tuttavat endise elu ringkondadest, kelle koguduseliikmeks olek teda (omakorda) šokeeris, sest ta ei suutnud seda kuidagi kokku sobitada nende eluviisiga, mida ta eelnevalt hästi teadis. Võiks öelda, et Mets „figureeris“ Oleviste erinevail üritustel „lüües laineid“ oma tegutsemisviisiga ning põhjustades juhtivaile vendadele mitmel korral probleeme ja ka väljakutseid julgeolekuorganeisse (Vahermägi 2000).

Riho Saard, kes võttis sel ajal aktiivselt osa Oleviste koguduse nooretööst, mäletab Rein Metsa kui hüperemotsionaalset inimest, kellega oli väga kerge minna konflikti. Reinu ei lastud juhtima noori, pigem oldi tema suhtes ettevaatlikud ja hoiatati öiste palvekoosolekute suhtes, mis toimusid Metsa kodus. Seetõttu ei leidnud Rein endale Oleviste kirikus tunnustatud kohta. Endise tantsuinimesena oli tal raskusi töökoha leidmisega. Mõnda aega töötas Rein Mets Moskva rongis vagunisaatjana. Lisaks sellele oli tal ka igasuguseid sotsiaalseid probleeme (Saard 2006). Peatselt oli Mets Olevistest läinud. Ülo Meriloo kommenteeris Reinu lahkumist järgmiselt:

Ka Rein Mets oli Oleviste koguduse liige, kuid koguduse sisekorda ja distsipliini ei tunnistanud. Ta käitus väärilt, hakkas esitama isiklikke nõudmisi ja ambitsioone. Rääkisin temaga: kui sulle meie korraldus ja normid ei meeldi, siis meil ühist teed ei ole. Esialgu teda välja arvama ei hakanud, lootsin, et ta mõistusele tuleb. Mets andis ise kogudusest lahkumise avalduse, lubas alustada uut elu (Tõnu 1987 a).

Pärast Olevistest lahkumist ei käinud Mets mõned aastad kusagil kirikus. 1986. aasta paiku sai Rein Mets kutse metodisti kiriku superintendentilt Olav Pärnametsalt tulla metodisti kirikusse. Mõne aja möödudes anti talle võimalus osaleda metodisti koguduse noortetöös. Sel ajal toimusid metodisti kirikus neljapäevased noorte-teenistused, mida juhatasid vaheldumisi Olav Pärnamets ja Heigo Ritsbek. Mets võttis pakkumise vastu ja hakkas jutlustama evangeelsetel noortekoosolekutel, kuhu

ta omakorda kutsus kõnelema Hubert Jakobsit. Enne seda ei olnud nad koostööd teinud. Hubert Jakobs Metsa isiklikult ei tundnud, küll aga oli temast palju kuulnud. Hubert tunnistas, et Rein võitis tema südame ühe telefonikõnega, mil ta koges, et *Reinul oli tõeline armastus inimeste vastu ja siiras tahtmine inimesi aidata ja tuua päästmisele* (Jakobs 2006 a). Hubert võttis Reinu kutse vastu ja koos hakati noorte-koosolekuid läbi viima. Heigo Ritsbek mäletab Reinu esimest jutlust. Tema esitus oli emotsionaalne ja kirglik, ta ise tõeliselt itaallaslik, vitaalne ja elav, tema sõnum oli väga võimas. Rein Mets esindas emotsionaalset poolt, kelle jutlused olid südamlikud ja kes kõneles tihtipeale, pisarad silmis. Hubert Jakobs oli pigem dogmaatiku tüüp (Ritsbek 2006). Metodisti kirikus hakkas nendel koosolekutel käima palju uusi inimesi. Sinna ilmusid Jaan Tammsalu, Raivo Raave, Andrus Norak, Joel Steinfeldt jt. Jaanus Meriküll iseloomustas Reinu kui väga head suhtlejat: *Mets oskas oma asja ajada. Ta oli ka väga osav organisaator, kes oskas noori enda poole võita. Nende jutlused olid alati kütkestavad ja meeldisid noortele* (Allik 2005). Jaan J. Leppik peab aga Rein Metsa edu aluseks oskust inimesi hüpnootiseerida: *Oma osa just noorte kaasatõmbamisel oli Rein Metsa hüpnootivõimel. Tema suutis ka kõige enam vastupuikleva noore, nn „uue“, pehmeks rääkida* (Leppik 1992).

Hubert Jakobs jätkas Hagini raamatute tõlkimist ja jagas neid ka metodisti kirikus. Heigo Ritsbeki sõnul olid tema jutlused inspireeritud sellest, mida ta parajasti tõlkinud oli ja terve seltskond reflekteerus „uutel ideedel“ (Ritsbek 2006).

Siiski jäi metodisti kiriku periood võrreldes Olevistega lühikeseks. Olevistes oli Hubert olnud vähemasti viis aastat, see oli tema kodu, kus ta tundis kõiki inimesi. Metodisti kirikus käis ta küll mõningatel metodisti üritustel, kuid ei segunenud sealse rahvaga: *Meid Metsaga metodisti kogudusse ei integreeritud* (Jakobs 2006 a). Pigem oli ta „hingega asja juures“ nendel koosolekutel, mis olid tema ja Reinu korraldada. Heigo Ritsbek meenutab, et kui Mets ja Jakobs koosolekut läbi viisid, ei olnud enam tema otsustada, kes mida tegi: *Nende puhul oli see nagu mingi pakett* (Ritsbek 2006). Heigo Ritsbeki roll hakkas neljapäevaõhtustel koosolekutel vähenema ja tihtipeale ei võtnud ta neist enam osa.

Nimetatud koosolekutel hakkas levima õpetus, mille aluseks võeti Johannese 7:38 King James piiblitõlkes: „Kes usub minusse, nagu Kiri ütleb, selle kõhust peavad

voolama elava vee jõed!“ Sealt arenes edasi nn vaimus sünnitamise õpetus, mille tõi Eestisse Johnny Carlsson. Andrus Noraku väitel oli see just sünnitamisõpetus Rein Metsa loovas tõlgenduses, mis andis tulevasele Elu Sõnale spirituaalse identiteedi, nn „oma asja“ (Norak 2007). Selle õpetuse teemaarenduseks oli see, et Püha Vaim elab kõhus, mistõttu teatud juhtudel ei pandud käsi inimese pea peale, vaid kõhule (*ibid*). Heigo Ritsbek leiab, et teatud hetkeni oli selline dogmatiseerimine ja teologiseerimine arusaadav, kuigi ka see oli juba piiri peal balansseerimine. Sellele aga lisandus õpetus, mis oli juba „kraad kangem“ – me peame selle vana elu endast välja andma, et uus elu saaks asemel tulla. Uue elu vastuvõtmine muutus komplitseeritumaks. Ritsbeki väitel juhtus see, mis on tihtipeale omane ärkamisele – selles esinevad äärmused. Heigo meenutab, kuidas noored mehed mudisid noorte daamide alakõhtu, et vaimne sünnid ikka toimuks. Teinekord toodi mingi pütt kohale, kuna seda läks vaja seoses vana elu väljaoksendamisega. Kõik see toimus suure kisa ja lärmiga (Ritsbek 2006). Andrus Norak mäletas koosolekuid, mis tänu „sünnitamistegevusele“ võtsid väga kummalisi vorme ja meenutasid kõrvalvaatajale kontrollimatut märatsemist (Norak 2007). Heigo Ritsbek mäletab eriti selgelt ühte teenistust, mis oli tema kirikusse jõudes juba täies hoos ja kus 2-3 noort meest röökisid parajasti saalis jubeda häälega. Mõni hetk hiljem saabus Olav Pärnamets, kes oli Heigo peale väga pahane ja nõudis temalt toimuva kohta seletust (Ritsbek 2006).

Kuni selle ajani oli noortele meestele antud täielik vabadus – keegi nendega otseselt ei tegelenud ja neid ei korrigeerinud, mis andis neile ilmselt indu juurde. Ritsbeki väitel ei olnud Jakobsi ja Metsa õpetuse puhul tegu otseselt valeõpetusega, pigem teatud asjade ülerõhutamise ja kontekstist väljavõtmisega, mistõttu nende sõnum hakkas klassikalisest adekvaatsest kristlikust õpetusest üha enam kaugenema. Nende käest nõuti, et nad ei räägiks ega õpetaks selliseid asju sellises stiilis ja teoloogilises nüansseerituses, kuid nad ei kuulanud. Ritsbeki väitel oli Huberti ja Reinu põikpäisus selle põhjuseks, mis edaspidi toimuma hakkas (Ritsbek 2006).

Kriis küpses ja selle käigus koostas Mets Olav Pärnametsa vastu avaliku kirja, mida ta koguduses levitas. Kiri, mis kandis pealkirja „Kellele on vaja Rein Metsa pead?“, süüdistas Olav Pärnametsa korruptsioonis, kirikutegelasi ustavate koguduseliikmete ebaõiglasel kohtlemisel, nende tütreid ebamoraalses käitumises jne (Rein Metsa kiri). Andrus Norak pidas kirja ebaetiliselt ja selles esitatud süüdistusi alusetuks:

See kiri on sellisest äratagemise soovist kantud – kui ei ole enam midagi kaotada, tuleb üks võimalikult suure pauguga kinni lüüa (Norak 2007). Huberti juures käisid Tani ja Mai Roos, kes olid Pärnametsale lähedased inimesed. Nad veensid Hubertit minema Pärnametsale ütlema, et tal ei ole Metsa kirjas esitatud süüdistusega mingit pistmist. Hubert aga, kes oli enese sõnul sel ajal „Metsa suur sõber“, keeldus, kuigi ka temale jäi Metsa kirja eesmärk arusaamatuks (Jakobs 2006 a).

Probleemid olid jõudnud sellisesse faasi, kus metodisti kirik pidi mingisuguse seisukoha võtma. Heigo Ritsbeki sõnul oli tema ja Olav Pärnametsa hinnang tekkinud konfliktile erinev. Ritsbek pidas probleemi teoloogiliseks, nähes Metsa-Jakobsi õpetuses varakiriklikule gnostitsismile omaseid jooni. Pietistliku taust-süsteemiga Olav Pärnamets nägi tekkinud konfliktis pigem moraaliküsimust (Ritsbek 2006).

Juhatuse koosolekul arutati asja ja otsustati Rein Mets ja Hubert Jakobs metodisti kirikust välja arvata. See toimus 1986. aasta detsembris avalikul jumalateenistusel, kus viibisid nii Metsa kui Jakobsi perekonnad. Heigo Ritsbek pidas teoloogilise ettekande, milles tõi selle õpetuse kohta konkreetseid näiteid, mis ei ole klassikalisele kristlusele omased (Ritsbek 2006). Hubert Jakobs meenutab, kuidas nad istusid esimeses reas ja kuulasid kohtuotsust enda kohta: *Teid lõigatakse välja kui vähkkasvajad metodisti ihust ja antakse Saatana kätte liha hukkamiseks, et teie vaim võiks pääseda Issanda päeval* (1Kr 5:5) (Jakobs 2006 a). Heigo Ritsbek on hiljem tunnistanud, et kirikupoliitiliselt oli see ebaõnnestunud operatsioon. Ta ei pidanud ebakorrektsiks nende väljaviskamist, vaid selle vormistamist, mis formuleeriti kummaliselt ja tekitas paljudes segadust ja küsimusi (Ritsbek 2006). Andrus Noraku hinnangul tõukas kogudusest väljaviskamine Metsa ja Jakobsi mõneks ajaks ühte: *„Ühised vaenlased“ metodisti kirik ja KGB panid nad kokku, enne seda märke nendevahelisest sõprusest ei olnud* (Norak 2007).

Koos Metsa ja Jakobsiga lahkus protesti märgiks hulk noori, kes oli käinud metodisti koguduses, kuid ei olnud jõudnud veel metodisti kirikuga ühineda (Ritsbek 2006). Mart Metsala, kes oli samuti lahkujate hulgas, pidas veaks nii Rein Metsa poolt kirikujuhi vastu tõusmist kui ka metodistide poolt nende väljaviskamist. Koos Metsa ja Jakobsiga visati tema silmis välja ka Jumala Vaimu tegevus (Vahermägi 2000).

2.3. Raimond Jakobs

Paralleelselt Hubert Jakobsi ja Rein Metsa tööga metodisti kirikus oli kasvanud üks kodukoosolekutest alguse saanud noorteliikumine, mille eesotsas seisis Huberti vend Raimond Jakobs.

Raimond Jakobsist sai kristlane 1983. aastal Olevistes *Effataa* õhtul. See sündis Raimondi sõnul eelkõige tänu palvetele. Hubert Jakobs rääkis Olevistes, et meil on üks potentsiaalne koorilaulja, kes laulab RAM-is. Kui *Effataa* koori tahetakse ühte liiget juurde saada, siis peavad nad palvetama (Jakobs 2006 b).

Kui Raimond Jakobs oli andnud oma elu Jumalale, kutsutigi ta *Effataa* koori laulma. Ta võttis pakkumise rõõmuga vastu. Sel ajal oli *Effataa* koori dirigent ja kunstiline juht Tarmo Vardja. Kooris laulis ka noor ja tuline laulik Lydia Hõbesalu. Kolmekesi loodi trio, millest kujunes väga edukas projekt. Peatselt tekkis ka idee oma muusikat lindistada. Raimond Jakobs töötas sel ajal Tallinna Purjespordikeskuse helikeskuses, kus oli professionaalne tehnika. See oli kõigi kolme jaoks uus eksperiment, millest tuli välja Lydia Hõbesalu kassett „Olen vaba.“ Hiljem ühines trioga ka Terje Saard, kes mängis klaverit. Selles koosseisus esineti palju Olevistes ja mujal.

Samal ajal hakkas Raimondi kodus koos käima grupp kristlasi. Hubertil tekkis idee luua kodune osadus, kuhu saaksid tulla inimesed, kes tahavad saada vaimset toitu üle selle, mida kirikutes regulaarselt pakuti. Kuna Hagini õpetus oli uus ja revolutsiooniline, tundsid paljud inimesed selle vastu huvi. Jakobsite kodus käis inimesi nii Olevistest kui metodisti kirikust. See koduosadus läks 1984. aasta suvel nn suvepuhkusele ja sügisel enam tööd ei jätkanud.

Raimond Jakobs oli innukas kristlane, tunnistas ja rääkis oma usust sõpradele ja töökaaslastele. Tal oli üks tuttav poiss, Peeter, kes käis kogu aeg tema juures nn orbiidil. Peeter tahtis kõike teada, aga kunagi ei võtnud midagi vastu ja temast ei saanudki kristlast. Kuid ühel korral tuli Peeter Raimondi juurde koos venna Pauliga, kes kuulas nende juttu pealt. Sellest informatsioonist Paulile piisas. Ta läks samal nädalal Olevistesse *Effataa* koosolekule ja sai seal päästetud. Paul Pihlak hakkas oma usust rääkima tuttavatele ja tooma neid Jakobsite koju Hiie tänavale. Raimondi sõnul

sai kogu tolleaegne ärkamine alguse Paul Pihlakust ja hakkas plahvatuslikult levima (Jakobs 2006 b). Nendel kodukoosolekutel sai iga kord keegi päästetud ja poole aasta jooksul tuli Jakobsite kodus ca 120 inimest Jumala juurde. Nende hulgas oli palju Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi (edaspidi TEMT) õpilasi. Tehnikumis levisid kuuldused Jakobsite kodus toimuvatest koosolekutest ja ükskord tuli sinna terve TEMT-i grupp kohale. Sel ajal oli vendade Jakobsite ema TEMT-is õpetaja. TEMT-i poisid tulid Jakobsite koju ja olid üllatunud oma õpetaja seal nähes (Jakobs 2006 b).

Kuuldused Hiie tänaval toimuvatest koosolekutest jõudsid ka Olevistesse. Seal tunti muret usule tulnud noorte edasise käekäigu pärast, sest sellised kodused koosolekud olid ametlikult keelatud. Noori hakati Raimondi sõnul mõjutama, et nad tuleksid Olevistesse ja liituksid kogudusega. Kuni selle ajani käisid noored koos Raimondiga ka *Effataa* koosolekutel. Nüüd tulid nad Raimondi juurde jutuga, et nende baas on ikkagi Olevistes ja nad peavad sinna minema. Raimond Jakobs tundis, et ta on sunnitud tegema mingi otsuse.

Jumal ütles mulle, et ma tahan, et te lõpetate Olevistes käimise ära, kuna mul on selle seltskonnaga oma plaan. See on küll naljakas, et Jumal ütleb, et sa ei tohi kirikusse minna, aga paraku nii see oli. Ma tegin noortele teatavaks, mida Jumal oli mulle öelnud ja me tegime vastavalt sellele. Me jäime eraldiseisvaks üksuseks (Jakobs 2006 b)

3. Elu Sõna koguduse süünd

Jakobsite kodus Hiie tänaval käis üha enam noori poisse ja tüdrukuid, keda sõbrad kaasa võtsid. See kooslus kasvas. Hubert, Rein ja koos nendega metodisti kirikust lahkunud inimesed ühinesid grupiga, mida Raimond karjatses. Raimondi sõnul andis Huberti ja Reinu liitumine *asjale täiesti uue suuna ja nad ise lisandusid liidritena* (Jakobs 2006 b). Ta jätkas õpetamist ja tema roll Reinu ja Huberti liitumisega ei vähenenud. Andrus Norak iseloomustas juhtide triot: *Rein Mets ja Hubert Jakobs moodustasid Elu Sõna äärmusliku ja provokatiivse külje, samal ajal kui Raimond Jakobs tegi hingekarjasena ära nn musta ehk selle töö, mis iga kogudus elus püsimiseks vajab* (Norak 2007 a).

1987. aasta suvel peeti koosolekuid Iru linnusemäel. Juunis tehti evangeelsed reisirid Pärnusse ja Valka. Juulikuus käis Rein Mets koos noortegrupiga misjonireisil Vilniuses, mis oli nende kuulutuskäikude kaugeim punkt. Rein Mets meenutas:

Kohtusime seal dissidentidega, kes olid 14-15 aastat vangis istunud, meie vastas seisis terve kagebeelaste arsenal ja Nõukogude Armee väeosa, kuid nad jäid täiesti võimetuks. Lihtsalt meie esituslaad oli niivõrd eriline, me võtsime kätest kinni, tegime tantsu-laulu. Inimesed nägid, et ka nii võib vastupanuliikumine välja näha (Karja 1992).

Ilmade jahenedes hakati koosolekuid pidama vaheldumisi Reinu neljatoalises korteris Lasnamäel ja Jakobsite kodus Hiie tänaval. Sel ajal tekkis ka idee luua kogudus, millesse liikumise juhid algul erilise entusiasmiga ei suhtunud. Pettununa kõikides kirikutes olid Jakobsid ja nende ümber kogunenud inimesed otsustanud, et nendest ei saa mingit kogudust. Huberti sõnul olid nad usulis-poliitiline liikumine, kellel oli „ei“ hoiak igasuguse organisatsiooni ja religiooni suhtes, seda enam, et kõik kirikud olid võimude kontrolli all (Jakobs 2006 a). Augustis-septembris käisid neil külas Rootsi Elu Sõna koguduse õpetaja Johnny Carlsson ja soome jutlustaja Tapio Tamminen. Nemad rääkisid grupi juhtidele, et kogudus on siiski piibellik institutsioon, vaatamata sellele, et neil on olnud negatiivseid kogemusi. Nad ütlesid, et kogudust ei pea ilmtingimata ära registreerima, see võib olla ka üksnes vaimne üksus.

Koguduse kuulutati välja 27. septembril Rein Metsa kodus. Koguduse nimeks pandi Elu Sõna – Jumala sõna, mis tekitab elu igal pool, kuhu see läheb. Huberti väitel ei olnud nimi enne valmis mõeldud, vaid saadi täiesti spontaanselt palves koguduse väljakuulutamise käigus. Ka ei olnud nimel mingit seost Rootsi *Livets Ordi* ega USA *Word of Life* kogudustega (Jakobs 2006 a). Lisaks pastor Hubert Jakobsile ja evangelist Rein Metsale kuulusid koguduse tuumikusse Raimond Jakobs, Toivo Treima, Meelis Tomson, Albert Türrpu, Raivo Raave, Anne Baturin, Lydia Hõbesalu jt.

Juba enne koguduse sündi oli Hubert Jakobs olnud osaline Eestimaad puudutavates poliitilistes küsimustes: *Mis puutub Elu Sõna poliitilisse dimensiooni, siis mingil määral või alateadlikult kandsin ma alati mingit taaka kaasas (ibid)*. Kui Hubert Tartu ülikoolist välja visati, toimus temas nn rahvuslik ärkamine. Ta sai Eesti ajaloo kohta teada palju sellist, mida ta ei olnud varem kuulnud. Kuid koguduse loomisest peale sai tema poliitiline tegevus uue hoo. Ta enese sõnul kasutas Jumal kahte faktorit, et teda mobiliseerida ja julgeks teha selle *ateistliku monstrumi* vastu astuma. Üheks oli eelpool nimetatud Kenneth E. Hagini raamat „Uskliku meelevald.“ Hubert leidis, et kui meil on tõesti vaimses maailmas meelevald, siis peaks see meelevald kehtima ka niinimetatud poliitilises sfääris. Teine oluline faktor oli tema jaoks eelpoolnimetatud Johnny Carlssoni seminar vaimsest meelevallast (Jakobs 2002).

4. Harta 87

Oma suurimaks „saavutuseks“ peavad nad aga üht dokumenti, mille nad on pidulikult ristunud „Harta 87.“ Selle sulesünnitise, mida praegu avalikult levitatakse (ja mitte üksnes meil), saamislugu vajab eraldi käsitlust (Tõnu 1987 a).

Rein Mets läks ühel õhtul Hiie tänavale ja tahtis Raimondi ja Hubertiga nelja silma all kõnelda. Rein oli Raimondi sõnul täiesti liimist lahti. Ta rääkis, mida Jumal oli talle öelnud ja mis ülesanne neid ees ootab – neil tuleb lahti öelda Nõukogude Liidu kodakondsusest ja kirjutada alla teatud dokumendile, protestikirjale, mis tuleb saata Reaganile, Gorbatšovile ja ENSV valitsusele. Harta idee kui selline tuli Jumala läbi Rein Metsale, kes jagas seda omakorda Jakobsitele (Jakobs 2006 b). Reinu jutt võttis kõigil põlved nõrgaks. Idee oli selles, et kogu kogudus pidi dokumendile alla kirjutama. Raimond mäletab, et Jumal ütles Metsa läbi ka seda, et seda tehes on neil absoluutne julgeolek ja Jumala kaitse. Samal ööl anti Hubertile palves Harta tekst (*ibid*). Ka Hubert kinnitas, et Harta 87 ei olnud mingi kokkuklopsitud asi, *á la* „poisid, istume nüüd maha ja kirjutame midagi“ (Jakobs 2006 a). Hubertil oli kodus üks palvekamber, kus tal oli tavaks palvetada. Seda tegi ta ka tol õhtul pärast Metsa külaskäiku. Keeltes palvetades ja siis tõlgitsetut paberile pannes sündis Harta kiri (*ibid*). See on üles kirjutatud järgmiselt:

Arvestades asjaolu, et Nõukogude Liit – riik, kus seni oleme elanud – on oma põhiolemuselt ateistlik ja seega salgab Jumala, tema poolt inimkonnale kehtestatud tõele ja õiglusele rajatud põhimõtted ja tegutseb avalikult Tema eesmärkide vastu, olles jätnud inimeste sugupõlved ilma võimalusest kuulda tõde, mis vabastab, saada lunastatud Jeesuses Kristuses ja leida igavene elu, õnnistus ja eesmärk siinpoolsele elule – mis kõik on meie veendumuste, tõekspidamiste ja usu vastu ja seega ei ole meile enam talutav;

arvestades asjaolu, et seesama riik on oma olemasolu kestel tallanud jalge alla tervete rahvaste – ka eesti rahva – iseseisvuse, vabaduse ja sõltumatuse ning talle Jumalast määratud õiguse ise oma saatuse üle otsustada, olla ise oma peremehed ja tuleviku kujundajad, ja kehtestanud siin jumala- ja inimvaenuliku režiimi, mille kestel aastakümneid varjanud inimeste eest nii ajaloolist kui igavikulist tõde ja vale katte all moraalselt ja füüsiliselt püüdnud seda rahvast hävitada – jättes ta ilma võimalusest kuulda kompromissitut Jumala Sõna ja leida lunastus Jeesuses Kristuses, rääkimata kõikidest teistest inimõigustest, mis talle üksikliikmeti kuuluvad, avades kõige sellega meie maa pimedus-

jõudude laastamisele – olukord, mille edasikestmist meie, kes oleme tunnetanud tõe ja andnud end õigluse teenistusse, ei pea enam võimalikuks;

arvestades asjaolu, et Nõukogude Liit on avalikult Iisraeli ja juutide vaenulik, tegutsedes seega vastu Jumala poolt kavandatud maailmaajaloolisele rahuplaanile ja valmistub koos oma liitlastega sõjaliselt Iisraeli riigile kallale tungima ning õhutab vaenu juutide suhtes, kes Piibli alusel on Jumala omand-rahvas ja kellele Jumal on töötanud selle maa, kuhu Ta neid praegu kõikide rahvaste keskelt kokku kogub, ja pidades silmas tõsiasja, et iga inimene, kes võtab vastu Kristuse, saab Kristuse läbi ka Iisraeli kodakondsuse õiguse ja kuulub seega vaimse Iisraeli hulka, kes on üks füüsilise Iisraeliga ning et selle inimese püüded ja arusaamad langevad kokku Jumala püüete ja arusaamadega ka poliitilisel areenil ning eriti silmas pidades seda, et eesti rahvas sellise olukorra kestes kistaks samuti kaasa Nõukogude Liidu sõjalistesse avantüüridesse, mis lõppeks needuse ja hävinguga ka meie rahvale, sest on kirjutatud: „Aga sel päeval ma hävitan kõik paganad, kes tulevad Jeruusalema kallale!“ (Sakarja 12:9) ja „Sest rahvas või kuningriik, kes sind ei teeni, hakkub, seesugused rahvad rüüstatakse sootumaks!“ (Jesaja 60:12);

ja lõpuks, kuna Jumala Sõnas – Piiblis – aastatuhandeid tagasi ettekuulutatud aeg, mil Jumala kohtud hakkavad tabama neid, kes Teda ja Ta rahvast vihkavad, on kätte jõudnud ning Jumala Sõna käsib meid: „Minge välja temast, minu rahvas, et te ei saaks tema pattude osaliseks ja et teid ei tabaks tema nuhtlused!“ (Ilmutuse 18:4),

siis – olles sõnakuulelikud sellele sõnale ja ilmutusele, mis Ta meile on andnud ja mitte pidades enam kauem võimalikuks selle riigi ja tema eesmärkidega samastuda – ütleme meie, allakirjutanud, lahti Nõukogude Liidu kodakondsusest ja siin valitsevast vaimsusest ja soovime nende olukordade lahenemiseni välja rännata mõnda sellisesse riiki, kus tõe ja inimõigused taolisel kombel jalge alla ei ole tallatud ja kus aktsepteeritakse Jumalat, Tema Sõna, Tema põhimõtteid ja Ta imelist rahuplaani maailma jaoks (Elu Sõna avaldused).

Siiski leidis üks prohvetearing teatud määral Harta dokumendis kajastamist. Sellest räägiti Billye Brimi lõpuaja konverentsil, mille Hubert tõlkis eesti keelde. Billye Brim küsis üht inimest konverentsil, kes oli saanud Jumala käest ilmutuse peatselt asetleidvatest sündmustest. Prohvetearingu sisu oli lühidalt järgmine: Nõukogude Liit ehitab üles Süüria ja ümberkaudsete maade sõjamasina ja ründab seejärel Iisraeli. Iisrael kasutab tuumarelva Süüria vastu ja pühib Damaskuse maapinnalt (Hesekiel ptk 38, 39). See ilmutus mõjutas Hubert Jakobsi sõnul Harta poliitilist suunda. Üks tähtis sõnum Hartas oli nimelt see, et Elu Sõna ei poolda Iisraeli-vaenulikkust hoiakut ja keeldub minemast kaasa Nõukogude Liidu sõjalise avantüürismiga. Eestlaste kaasakiskumine neid okupeeriva riigi sõjalistesse plaanidesse tähendab Piibli järgi aga kindlat hävingut (Jakobs 2006 a).

Harta 87 loeti koguduses ette ja inimestele anti võimalus sellele alla kirjutada. Juhtide üllatuseks andis dokumendile järgneva kahe nädala jooksul oma allkirja 127 inimest (Jakobs 2006 b). Huberti sõnul oli tolle aja olustikku arvestades täiesti enneolematu, et sellisele jultunud avaldusele on nii suur hulk inimesi alla kirjutanud (Jakobs 2006 a). Hiljem kokku võetuna kirjutas Hartale alla 412 inimest.

Ansamblist Kuldne Trio ja Apelsin tuntud Mati Murumaa ühines Elu Sõnaga 1988. aastal, nimetades liitumise põhjuseks just Harta 87 dokumenti. Murumaa tunnistas, et nii kui ta Hartat luges, teadis ta oma südames, *this is it*. Tema sõnul seisis seal kirjas just see, milleks ta tollel momendil valmis oli, mida ta oli igatsenud, mõelnud ja otsinud (Murumaa 2006).

Harta 87 dokument oli adresseeritud ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele Arnold Rüütlile, koopiad sellest NLKP KK peasekretärile Mihhail Gorbatšovile ja Ameerika Ühendriikide presidendile Ronald Reaganile. Harta 87 dokument koos initsiatiivgrupi 139 allkirjaga viidi Elu Sõna juhtide poolt isiklikult Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumisse Kadriorus, Keskkomitee peakorterisse Moskvas ja USA konsulaati Leningradis.

5. Artiklid Elu Sõnast, Elu Sõna tegevus ja avaldused 1987. aastal

Pärast Harta 87 dokumendi avalikustamist hakkasid ajakirjanduses ilmuma artiklid Hubert Jakobsi, Rein Metsa ja elusõnalaste kohta, mis tegid grupi kiiresti tuntuks. Tiina Jõgeda väitel polnud Hubert Jakobs ja Rein Mets vähem kuulsad kui Tiit Made, Siim Kallas, Edgar Savisaar ja Mikk Titma. *1987. aastal oli Elu Sõna Harta tunduvalt radikaalsem dokument kui programm „Kogu Eesti isemajandamisele“* (Jõgeda 2002).

Rein Mets on öelnud, et kui massimeediumid, Õhtuleht/Vetšerni Tallin ees ja rajoonilehed riburadapidi järel, olid oma kampaaniaga Elu Sõna vastu algust teinud, puudus elusõnalastel igasugune võimalus midagi avalikult selgitada. Selgituse asemel tegid Elu Sõna juhid avaldusi. Metsa väitel olid need kirjutised elusõnalaste viimaseks väljapääsuks, kuna *konfrontatsioon rühmituse 700-800 liikme vastu ületas kõik piirid* (Karja 1992).

Hubert Jakobs kinnitab samuti, et kõik ülejäänud dokumendid, mis pärast Hartat tulid, olid suures osas vastuseks sellele, mis hakkas toimuma – osa noormehi pandi hullumajja, inimesi hakati üle kuulama jms. Elu Sõna juhid peavad Harta 87 siiski lähtedokumendiks. Kõik teised tulid nende sündmuste vastureaktsioonina (Jakobs 2006 a).

5.1. Elu Sõna väljasõidud Järvamaale ja Tartusse

Esimene „pääsuke“ ajakirjanduses ilmus Õhtulehes 13. novembril 1987. Artikkel algas väljavõttega ühest kirjast, milles autor kirjeldas elusõnalaste koosviibimist. Koosolekule saabus nr 5 bussi pealt korraga sadakond inimest. Esik ja köök said üleriideid täis. Keegi ei küsinud, kes te olete või kust te tulete. Rahvas sisenes elu-

tuppa, kus Raimond istus oma *moodsa duubelkassettmagnetofoni juures ja lasi sealt mõnusat muusikat* (Tõnu 1987 a). Räägiti vaikselt isekeskis. Seal oli noori ja vanu, mehi ja naisi, noorpaare ja väikeste sülelastega naisi.

Järsku lõikus sellesse pühalikku õhkkonda hirnuv vali naer. *Ukseavasse ilmus pikka-de kräsus juustega habetunud nägu ja kuulutas: „Mets Rein on kohal!“ Ta karjus üle ruumi rämeda häälega: „Halleluuja!“*. Ta hüples varvastel nagu ahv, vehkis kätega, saatis punetavast näost vilavaid pilke kõikjale ja seletas, valimata väljendeid, kallistas kord üht, kord vajus teisele kaela. *Ta oli täpselt nagu purjus või mingi narkootikumi mõju all või siis lihtsalt hull (ibid)*. Rein seletas, kuidas ta viinud ühe kirja Ülemnõukogu Presiidiumi. Mõned jäid selle uudise peale tõsiseks, mõned naersid, mõned halleluujatasid

Järgnevalt rääkisid elusõnalased oma retkest Järvamaale. Ühes vaimuhaiglas peeti jumalateenistus, kus mitu olla kohapeal terveks saanud. Lahkudes toimunud mitmed imed – taevas nähti ebamaist olendit ja koju saadi otsekui tellimuse peale ilmunud bussiga.

Samal väljasõidul käinud Janek Kuusk mäletab, et noortega olid kaasas Rein Mets ja Albert Türnpu. Türnpu jutlustas ja noored laulsid. Tagasiteel tuldi läbi kopli ja siis toimuski see, mida Janek nimetab ilmutuseks. Osad neist nägid hämarduvas taevas tähte. Täht hakkas liikuma ja võttis seejärel väikese inimese kuju ja kõndis mööda nähtamatut taevatreppi edasi-tagasi. Janeki sõnul oli see päris kummaline ja võis kesta kusagil 10-15 minutit. Keegi ei näinud ta nägu, nähti ta kuju, riideid ja helendust pea ümber. Ta sarnanes Jeesusega, nagu teda piltidel kujutatakse – pikad juuksed, Rooma-aja riietus. Ta kõndis natuke taevas ringi ja seejärel kadus. Huvitav oli see, et terves seltskonnas oli umbes 15 inimest, kes seda nägemust nägid ja ca kolm-neli, kes ei näinud midagi.

Pärast seda mindi maanteele. Kellelgi ei olnud vähimatki ettekujutust, kuidas koju saadakse. Otsustati jaguneda gruppidesse ja hakata hääletama. Enne kui seda teha jõuti, tuli tühi *Ikarus* ja võttis terve seltskonna peale. Niimoodi jõutigi linna (Kuusk 2006).

Järgmine evangelistlik väljasõit tehti Rein Metsa juhtimisel 14. novembril Tartusse. Reinu sõnul oli tal kaasas 89-pealine seltskond. Elusõnalasi oli terve vagun täis,

ainsamal neist tühjal kohal istus *KGB-härra*. Tartus lauldi linnaväljakul. Linna juhtkond oli Reinu sõnul nende tulekuks aegsasti ette valmistanud ja terve miilitsate vägi otsis neid mööda linna taga. Koosolek aga peeti EPA marksismi ja leninismi kateedris (Karja 1992).

5.2. Kalle Pärteli ja Ave-Kelvin Tammingu lugu

Järgmine lugu, mis Õhtulehe kaudu avalikkuseni jõudis, oli seotud elusõnalaste Kalle Pärteli ja Ave-Kelvin Tamminguga. Ajaleht poiste täielikke nimesid ei avaldanud ja rääkis ainult Kalle loo. Kalle oli korralik, hästi edasi jõudev õpilane. Siis aga hakkas talle tekkima koju välismaal trükitud usulise sisuga raamatuid. Poiss muutus kinniseks ja kaotas huvi ümbritseva vastu. Sagenesid õhtused, hiljem öised äraolekud ja salapärased sõidud. Ta ei teinud oma usklikuks saamisest saladust, vaid küsis ühel päeval 700 rubla ja 50 kopikat raha, sest soovivat sõita Iisraeli, „Jumala kodumaale“. Mõni päev hiljem keeldus Kalle kooli minemast: talle polevat vaja Nõukogude teadust ega seadust, talle piisavat Jumalast. Kui ema teda ühel hommikul lahkumast takistada püüdis, tungis poiss talle kallale (Tõnu 1987 a). Kalle Pärtel viidi 2. novembril Tallinna Psühhoneuroloogiahaiglasse, kus ta viibis ka veel sel ajal, kui Õhtulehe artikkel ilmus.

Hubert Jakobs ja Rein Mets käisid haiglas ja võtsid Kalle tunnistuse linti (Jakobs 2006 a). Lisaks Kallele oli haiglasse pandud ka teine koguduse liige Ave-Kelvin Tamming. Umbes nädal hiljem tegid Elu Sõna juhid Tallinna linna Rahvasaadikute Nõukogu (edaspidi RSN) Täitevkomitee esimehele Harri Lumile järgmise kirjaliku avalduse:

Käesolevaga teatame, et kuna Tallinna Psühhoneuroloogia haiglas hoitakse juba teist nädalat usulistel põhjustel kahte meie koguduse liiget – Kalle Pärtel, sündinud 1972 ja Ave Tamming, sündinud 1968 – siis teatame, et nende isikute vabastamise nõudmisel kavatseme demonstratsiooni Võidu väljakul Täitevkomitee hoone ees esmaspäeval, 16. novembril, tingimusel, kui ülalnimetatud isikuid ei vabastata 13. novembri õhtuks. Nende isikute kallal toime pandud psühhiaatrilisest kuritarvitusest on teatatud Viini Inimõiguste Komisjonile, ajalehele The Washington Post ja Psühhiaatria Kuritarvitamist Uurivale

Rahvusvahelisele Komisjonile. Demonstrandid saavad kandma vastavasisulisi loosungeid. Elu Sõna koguduse nimel, Hubert Jakobs, pastor, Rein Mets, evangelist (EVVA materjalid).

Õhtulehes 18. novembril ilmunud artiklis kommenteeriti Hubert Jakobsi ja Rein Metsa poolt tehtud avaldust ja mainiti, et *noorte uurimine ja ravi haiglas jõudis lõpule ning nad kirjutati välja* (Tõnu 1987 b). Poiste ravi „jõudis lõpule“ täpselt 13. novembril, Metsa ja Jakobsi poolt tehtud avalduses esitatud kuupäeval – iseenesest huvitav kokkusattumus.

Elusõnalane Aivar Kant oli tol ajal Ave-Kelvin Tammingu lähedane sõber ja koos käidi mitmeid kordi evangeeliumi kuulutamas. Aivar meenutab, et Ave-Kelvin läks Raimond Jakobsi juurde elama, kui tal tekkis usu küsimuses oma vanematega konflikt. Ave-Kelvin rääkis Aivarile, et tema vanemad olid ta haiglasse pannud. Tammingu vanemad olid tõsised kommunistid, kellele ei meeldinud, et nende pojast sai usklik. Et poega „mõistuse juurde tuua“, lasid nad ta haiglasse panna. Ave-Kelvin rääkis, et alguses hakati talle seal tablette andma. Tema aga jättis tableti keele alla ja sülitas hiljem välja. Haigla personal nägi, et tablettidel ei olnud mingit mõju. Seejärel hakati Ave-Kelvinile tema teadmata rohtusid supi sisse panema. Aga mingil imekombel ei mõjunud tabletid talle ka siis. Seejärel tehti talle väevõimuga süste, kuid ka nendest ei olnud mingit abi. Siis tekkis arstidel kartus, et siin on mingi müstilise asjaga tegemist. Mõni aeg hiljem lasti Ave-Kelvin koju (Kant 2006).

5.3. Elu Sõna avaldus Arnold Rüütlile

Õhtulehe artikkel jätkas aga juba uutel teemadel. 16. novembril ilmunud Hubert Jakobs ja Rein Mets Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi vastuvõturuumi, kaasas *kiri täis provokatsioonilisi nõudmisi, santaaži ja ähvardusi*. Vestluses nimetanud Mets end ise *showmaniks, pannes sellega n.-ö kõigile i-dele punktid peale*. Tõnu tsiteerib Elu Sõna avaldusest piiblitõiku (Ef 2:12,13,19-22), mida ta nimetab *abrakadabraks* (Tõnu 1987 b). Lisaks sellele öeldi Arnold Rüütlile adresseeritud avalduses järgmist:

Jakobs-Mets teatavad, et kuna Jumal oli enne kui nõukogude võim ja jääb ka pärast nõukogude võimu /---/ ja kuna reede, 13. novembri Õhtuleht/Vetšerni Tallin on veenvalt suutnud tõestada, et meie tegevusel ei ole midagi ühist religiooniga ega Oleviste koguduse taoliste usuihingutega, siis teatame, et Harta 87-le allakirjutanud on vabad kohustusest moodustada nõukogulik-religioosset ühingut ja teatavad oma kindlast soovist välja rännata oma teisele kodumaale Iisraeli. Kuna komsomol – küsitava maailmavaatelise sisuga organisatsioon – värbab oma liikmeks alates 14. eluaastast ja kelleski ei kutsu see esile imestust, siis nõuame, et alustataks kõigi allakirjutanute viisade vormistamist. Teatame, et kui 19. novembriks ei ole esitatud meie avaldusele kirjalikku vastust, kavatseme demonstratsiooni Võidu väljakul, kus kõik allakirjutanud põletavad ära oma nõukogude passid ja kuulutavad sel kogunemisel nende kehtetust ja oma Iisraeli kodakondsust. Kasutame selle teatavaks-tegemisel kõiki meie käes olevaid infokanaleid ja nõuame nõukogude organite ja eritalituste provokatsioonilise tegevuse kohest lõpetamist. /---/ Lugu pidamisega Harta 87 kaaskond (Elu Sõna avaldused).

Jaanus Meriküll kommenteeris passide põletamist:

Elu Sõna loosungid olid: „Ütleme lahti kodakondsusest!“ ja „Põletame ära oma passid!“ Nende arvates olid passid ainult hobustel. Nende plaan oli, et meie paremad ja targemad pojad lahkuvad kodumaalt, sest Nõukogude Liit kedagi niikuinii rahule ei jäta ja hävitab kõik. Siis, kui on õige aeg, tulevad nad Eestisse tagasi ja siis saab neist selle õige eesti rahva uus seeme (Allik 2005).

5.4. Ülemnõukogu Presiidiumi istungil päevakorra üks punkt – Elu Sõna

12. novembril 1987 toimus Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi istung, mille päevakorrast anti ülevaade ajalehes Rahva Hää. Kuigi ülevaates räägitakse *sektist nimega „Tõe sõna“*, ei ole kahtlust, et selle all on mõeldud Elu Sõna. Selles öeldi, et usu propageerimiseks alaealiste hulgas kasutab nimetatud sekt pettust ja hirmutamist. Mitmetunniste „palvustega“, mida korraldatakse isegi öösiti, kurnatakse nende mõju alla sattunud inimeste vaimset ja füüsilist jõudu. Niisuguste palvuste tagajärjel on mitu inimest sattunud närvihäirete tõttu psühhoneuroloogiahaiglasse. Sekt nimega „Tõe sõna“ arendab peale usupropaganda ka *antihumaanset propagandat ning õhutab vaenu eri rahvusest inimeste vahel*. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium mõistis teravalt hukka nende sektantide tegevuse, kes on asunud oma *sektides*

kultiveerima madalaid ja amoraalseid instinkte ning meelitama oma ebaseaduslikele kokkutulekutele olesklejaid ja sotsiaalselt ebaküpsed noori (RH 15.11.87). RSN täitevkomiteedele tehti ülesandeks hoogustada töö- ja koolikollektiivides ateismitööd ning aidata tagurlikult ja antihumaanselt meelestatud ususektide mõju alla sattunud inimestel usuhullusest vabaneda (ibid).

5.5. Elu Sõna deklaratsioon Ameerika presidendile

Lisaks eelnevale teadaandele ilmus 15. novembril Rahva Hääles Eesti NSV Ülemnõukogu avaldus USA Kongressile. Selles öeldakse, et USA propagandatalitused on viimasel ajal hoogustanud vaenukampaaniat ENSV vastu, moonutades tegelikku olukorda ja levitades väljamõeldisi Nõukogude Eesti kohta ning õhutades maailma avalikkust korraldama provokatsiooniate nõukogude korra vastu Balti vabariikides. Eesti NSV Ülemnõukogu avaldab resolutsiooni protesti ja pöördub USA Kongressi poole avaldusega lõpetada sekkumine ENSV siseasjadesse (RH 15.11.87).

Sellele avaldusele vastas Elu Sõna 19. novembril 1987 omapoolse avaldusega, mis oli adresseeritud Ameerika Ühendriikide presidendile Ronald Reaganile, Kongressile ja ameerika rahvale:

Kuna Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium on pöördunud USA Kongressi poole protestiga, et sekkutakse okupeeritud Eesti siseasjadesse, siis teatame, et meie – Harta 87 kaaskond – tühistame selle protesti, kuna see organ, mis selle on esitanud, on ebaseaduslik ja ei esinda tegelikult eesti rahvast, vaid kujutab endast Nõukogude poliitika marionetti.

Meie rahvas on 47 aastat olnud pimedusejõudude laastada, vaenuliku ideoloogia immutises ja eemal Jumalast ja võõras töötuse lepingule, on olnud vaimse, moraalse ja füüsilise hävitamise tallermaa. Meie rahvas on kurnatud forsseeritud plaanimajandusest tööstuses ja kõige enne põllumajanduses ja on väsimas sellest neetud orjatööst, kus enamus tema toodangust ja maavaradest veetakse röövlikult välja. Meie rahvas on tõstmas pead ja on alanud aeg, mil kõik ahelad taevast tulnud tulega lahti sulavad ja Jeesus Kristus on meie rahvast uueks loomas, meie rahvale õnne toomas. Kuna oleme saanud Jumalalt ilmutuse, et Nõukogude Liit valmistub sõjaliselt kallale tungima Iisraelile, mis tähendaks ka meie rahva kaasakiskumist sellesse hävingusse, siis oleme esitanud nõudmise „Harta 87“ näol, kus oleme lahti öelnud Nõukogude Liidu kodakondsusest ja protesti märgiks olukordade lahenemiseni nõudnud väljasõitu

oma kodumaalt. Kuna oleme esitanud Harta deklaratsiooni avalikult, on alanud julmad ja reegliteta provokatsioonid Eesti territooriumil ebaseaduslikult tegutseva KGB poolt. Kasutatakse santaaži, avalikku laimu, ähvardamist, füüsilist ja psüühilist vägivalda, hirmutamist, vale ja pettust. Ametivõimud on meid manitsenud vaoshoitusele, ise ohjeldamatult tegutsedes, pidamata kinni lubadustest ja tallates jalge alla kõik inimõigused. Palume lepingute sõlmimisel Nõukogude Liiduga arvestada orjastatud eesti rahva traagilist olukorda ja mitte sõlmida enne ühtegi lepingut, kui see küsimus on lahendatud. Oleme veendunud, et riik, kes on selliselt tallanud jalge alla tervete rahvaste saatused, kasutab igat uut lepingut järgmiste rahvaste alistamisel. Ajalugu on näidanud, et ta ei ole kinni pidanud ühestki lepingust, aga arvestab alati teiste lepinguosaliste aususega. Kogu maailma avalikkus peab ohjeldama seda jultunud ja jumalatut nõukogude vaimu. Pöördume Ameerika rahva, Kongressi ja isiklikult presidendi poole palvega osa võtta „Harta 87“ allakirjutanute saatusest. Soovime välja sõita Nõukogude Liidust Iisraeli viisa peal Viini esimesel võimalusel ja palume selle teostamisel poliitilist ja diplomaatilist abi (Elu Sõna avaldused).

Jaak Tõnu avaldas 16. detsembril Õhtulehes artikli, mille lõpuosas kommenteeris ta Elu Sõna deklaratsiooni USA presidendile:

Meie ees on nende järjekordne soperdis, mille nad on piiri taha läkitanud. Selles astutakse välja meie rahvaesinduse, Eesti NSV Ülemnõukogu protestiavalduse vastu USA Kongressile, mis puudutas sekkumist meie vabariigi siseasjusse. Kes on neid selliseid avaldusi tegema volitanud? Igatahes mitte rahvas, mitte ükski kainelt mõtlev inimene. On ju siseasjadesse mittesekkumine üldtunnustatud printsiip! Edasi peavad nad vajalikuks kurta eesti rahva moraalse ja kehalise orjastamise ning väljakurnamise üle(!) Manatakse taevast tuld (tuumasurma?) meie riigi ja riigiorganite peale. Lunitakse, et NSV Liidu ja USA raketikokkulepet ei sõlmitaks, sest Nõukogude Liit kasutavat seda otsekohe ära teiste rahvaste (mitte üksnes Iisraeli) anastamiseks. Et kogu see asi pisut süüdsam välja näeks, on paaril korral ka Jumal ja Kristus sisse torgatud. Uskumatu, kuid nii see on (Tõnu 1987 c).

Varsti pärast Deklaratsiooni avaldamist viidi Hubert Jakobs ja Rein Mets miilitsa poolt Tallinna prokuratuuri, kus neile tehti ametlik hoiatus Eesti NSV KrK § 201 1lg alusel *ründe eest kodaniku õigusele või isikule usutalituse täitmise näol*. See kriminaalkoodeksi paragrahv näeb ette kuni 5-aastase karistuse sunnitöölaagris või asumiseleasaatmise samaks ajaks. Enne seda oli KGB üle kuulanud Jakobsi ja Metsa alaealiste tuttavate vanemaid ja neilt võtnud nn seletuskirju Elu Sõna juhtide vastu (EVVA materjalid).

5.6. Elu Sõnast kirjutab taas Õhtuleht ja The Washington Post

16. detsembril ilmus Õhtulehes Jaak Tõnu artikkel „On see ikka elu sõna?“, milles ta „sirvis“ toimetusse tulnud kirju. Autor otsis vastust küsimusele, miks noored langevad isikute küüsi, kes neid *väärale teele ässitavad, noorte teadvust mürgitavad* jne. Seekord saavad mööda päid ja jalgu kõik: lapsevanemad (*Eks koduse kasvatusel praak ning ka noortele tõelist huvi pakkuva tegevuse nõrk korraldus ole viinud mõnegi noore inimese usuuimast lohutust otsima*), kasvatusteadlased (*Nad ei ole siinamaani reageerinud toimetuse palvetele astuda lehes välja kirjutistega noorte koduse maailmavaatelise kasvatusel teemadel*) ja komsomoliorganisatsioonid (*Hoopiski suuremat osa nii sõnas kui teos on õigus oodata komsomoliorganisatsioonidelt*). Autori sõnul on Metsa ja Jakobsi puhul tegemist poliitiliste provokaatoritega, kes ei vali oma tegevuses vahendeid:

Meie maad igati laimavad ja mustavad läkitused Lääne reaktsioonilistele hääletorudele, mis sellised maiuspalad lausa vaimustusest läkastades vastu võtavad. Ega neid „seal“ ju ei huvita, keda Jakobs, Mets ja mõned teised Nõukogude-vaenulikud tegelased esindavad – peaasi, et oleks „kiri ja nimi“. Selliste asjade eest ei häbene nad juudaseekleid vastu võtta, kuigi normaalsele inimesele on selline tegevus mõistusevastane ja alandav. Aga mis neil sellest! Nad kuulutavad silmagi pilgutamata, et Nõukogude Liidus puudub usuvabadus, kuigi selline vabadus on meil teatavasti põhiseaduslikult tagatud (Tõnu 1987c).

Raske öelda, kas *Lääne reaktsioonilise hääletoru* all on mõeldud ka Ameerika korrespondenti Moskvast Gary Leed. Gary Lee avaldas 3. detsembril ajalehes The Washington Post pikema artikli „*Soviet Refuseniks Pin Their Hopes on Summit*,“ („Need, keda ei lubatud Liidust lahkuda, panevad oma lootuse tippkohtumise peale“) milles ta rääkis kõige muu hulgas ka hartalastest, tehes seda üsna kiretul toonil.

Järgnevalt toongi ära selle lõigu Lee artiklist, mis oli pühendatud Elu Sõnale:

178-liikmeline usurühmitus kirjutas Gorbatšovile ja Reaganile avalduse, milles soovis loobuda Nõukogude Liidu kodakondsusest. Süüdistades Nõukogude Liitu usulises tagakiusamises, koostasid Harta 87 kristlastest aktivistid, kelle tegevuspaigaks on Eesti pealinn Tallinn, Gorbatšovile vihase kirja ja viisid selle isiklikult 19. oktoobril Keskkomiteesse. /---/ Hoolimata sellest, et Liidu juhtkond püüab avameelselt tegeleda inimõiguste küsimusega, kutsub selline avalik teisitimõtlemine nendes esile karmi reaktsiooni. Rein Mets, Harta 87 üks juhtidest ütles, et grupi liikmeid on pärast kirja ärasaatmist jälitatud ja tülitatud Tallinna ametivõimude poolt. Eelmisel nädalal alustas ajakirjandus

laimukampaaniat ja tembeldas grupi liikmed usufanaatikuteks, ütles Mets telefoniintervjuus (Lee 1987).

Hubert Jakobsi sõnul tegid Tiit Madisson ja teised sel ajal tegutsenud dissidendid samuti pöördumisi ÜRO poole. Harta poliitiline liikumine algas enne Rahvarinnet ja ERSP-d, samaaegselt organisatsiooniga MRP-AEG. Protestihäält oli kuulda ja hiljem selgus, miks teatud asjad üldse võimalikuks osutusid.

Ühest küljest oli see tingitud Gorbatsšovist, kes püüdis Nõukogude ühiskonda demokratiseerida ja avalikumaks muuta, küll olemasoleva süsteemi raames. Teisest küljest oli see tingitud asjaoludest, mis selgusid alles hiljem. Nimelt toimusid sel ajal USA ja NSV Liidu vahel relvastuskontrolli läbirääkimised, mille eesmärgiks oli sõlmida tuumarelvade piiramise leping. Nõukogude Liidus ei avalikustatud aga seda, et USA lubas kirjutada alla tuumarelvade piiramise lepingule tingimusel, kui Nõukogude Liit lõpetab teisitimõtlejate tagakiusamise. Nõuti poliitiliste protsesside lõpetamist. See oli ka põhjuseks, miks inimesi hakati äkki Siberi asemel saatma Rootsi ja Ameerikasse. *1986. aastal ei läinud enam keegi Siberi poole, kõik saadeti Läände. USA-s võibolla räägiti sellest, aga Nõukogude Liidus ei teadnud sellest keegi* (Jakobs 2006 a).

5.7. Märgekiri ja Jõulusõnum eesti rahvale

Detsembri algul avaldas Elu Sõna Märgekirja, milles vastati nõukogude ametiisikute poolt tehtud ettepanekutele võimalike legaalse töövõimaluste leidmise küsimuses:

Me ei nõustu mitte mingisuguse nišikesega ühiskonna tagahoovis, vaid Jumal on meid kutsunud eesti rahva esindajatena Tema ees seda ühiskonda täielikult muutma ja määrama selle arengukäiku Jumala plaani valguses. Oleme nõus – seda muidugi vaid juhul, kui meie taotlusi üldse vaagima hakatakse – võtma endale legaalse grupi või organisatsiooni staatuse, mille ülesandeks oleks jälgida nende nõudmiste täitmise kulgu, mida nüüd ja edaspidi esitame. Oleme valmis endale võtma nimetuse „Harta 87 järelvalve“. Peame endid nõudmisi ja tähtaegu dikteerivaks pooleks, olles otsekohe valmis läbirääkimisteks kõikide eesti rahva huve kaitsvate organisatsioonide või üksikisikutega, avatud kõikidele ettepanekutele ja projektidele, mis peavad silmas meie rahva heakäekäiku lähitulevikus. Kui meid sellise organisatsioonina legaliseerida ei soovita ja

meie nõudmisi ja taotlusi eiratakse, siis „loomulikult, me läheme ära,“ kuid „tuleme taas, kui lähete ära“ (Elu Sõna avaldused).

Sellele järgneb väljavõte vaimseid küsimusi käsitlevast manifestlikust kirjutisest, mis ilmus 1986. aastal Hubert Jakobsi poolt väljaantud ajakirja *Charismata* eessõnas.

23. detsembril jõudis avalikkuseni Elu Sõna uus läkitus „Jõulusõnum eesti rahvale“. Jaak Tõnu iseloomustas seda kui *teatud ringkonnas ringelnud läkitust, kus usuline maskeering avaliku Nõukogude-vastase tigetsemise kõrval juba üpris teisejärguliseks jäi* (Tõnu 1988). Nimetatud avalduses selgitati, et Elu Sõna ei ole sekt, vaid kiirelt kasvav kogudus, kuhu kuulub inimesi Eesti rahva kõikidest ühiskonnakihtidest, mis annab talle õiguse esindada Jumala ees eesti rahvast. Lisaks sellele tehti mitu poliitilist avaldust: nõuti Karl Vaino tagasiastumist (*nõuame, et esimeses järjekorras astuks tagasi eesti rahva vaenlane ja ebaseadusliku okupantliku kliki ninamees Karl Vaino kui kõige uue vastane Eestis, kes järjekindlalt on püüdnud maha sahkerdada eestluse õilist aadet, rääkimata selle maa ja rahva võõrandamatutest rikkustest*), migratsiooni peatamist (*nõuame kogu migrantide voolu tagasilöömist, kes end Vaino perioodil siia jultunult on sokutanud*), eesti keelt riigikeeleks (*nõuame eesti keelele talle tegelikult kuuluvat eesõigust elada ja areneda territooriumil, mille Jumal seda keelt kõnelevale rahvale ainuõiguslikult on määranud*) ja parlamendivalimisi, kus väljenduks rahva tahe alt üles (*Elu Sõna avaldused*).

Detsembri keskel toimus Elu Sõna juhtide teledebüüt saates Vaatevinkel. Saatejuhid Mati Talvik ja Uno Maasikas vestlesid saate käigus Rein Metsa ja Hubert Jakobsiga, intervjueerisid Elu Sõnasse kuulunud laste vanemaid ja TEMT-i õppegrupi juhatajat Eduard Jaanimetsa. Oma hinnangu elusõnalaste tegevusele andsid usuaşjade nõukogu voliniku asetäitja Kaljo Oja, Eesti NSV aseprokurör Evald Lang ja Evanġeeliumi Kristlaste-Baptistide vanempresbüteri asetäitja Joosep Tammo. Teemade ring oli lai, alustades päästerituaalist Elu Sõna koosolekul, lõpetades kuriteo tunnuste otsimisega liikumise juhtide tegevuses.

Erilise tähelepanu osaliseks sai algselt Ameerikast tulnud prohveteering Lähis-Idas peagi asetleidvatest sündmustest. Prohveteeringu sisu on lühidalt järgmine: pärast USA ja NSVL järjekordset tippkohtumist kirjutatakse alla relvastuskontrolli kokkuleppele. Seejärel tungib Süüria Iisraelile kallale, Iisrael taganeb kuni Jeruusalemmani ja kasutab viimases hädas tuumarelva, hävitades Damaskuse. Seepeale

pöördub kogu maailm Iisraeli vastu ja Ameerika loobub toetamast Iisraeli. Varssavi lepinguosaliste ühendarmee tungib Iisraelile kallale. Lähis-Idas alguse saav maailmasõda, millesse sekkub ka Nõukogude Liit, toob kaasa ülemaailmse katastroofi. Prohveteeringust rääkinud Hubert Jakobs võttis saates vastu Mati Talviku väljakutse, et kui aasta jooksul Süüria ei tungi Iisraelile kallale, on Jakobs valeprohvet (Vaatevinkel).

Selle asemel, et minna nagu üks mees Iisraelile kallale, hakkas Nõukogude Liit ilmutama lagunemise märke. Nimetatud prohveteering ei läinud täide.

Hubert Jakobs on veendunud, et sellel ajaperioodil kavandas Nõukogude Liit araabiamaaade abiga Iisraeli hävitamist. 1988. aasta septembris Iisraeli külastades nägi Hubert Iisraeli kaitsejõudude videot, kus näidati detailselt, kuidas Nõukogude Liit on Iisraeli ümbritsenud araabiamaid relvadega varustanud. Mingitel põhjustel ei saanud rünnak tollal teoks (Jakobs 2006).

1987. aasta lõpus loodi Elu Sõna kogudus Pärnus. Kogudust kirjeldati kohalikus ajalehes Pärnu Kommunist kui usklike gruppi, kes levitas õpetust jumalast. Nende eestvedajaks oli 29-aastane, *mitte kusagil töötav noormees Toivo Treima*. Grupi eesmärgiks nimetati ateistliku õpetuse kui kahjuliku ja laostava väljajuurimist kõigi taseme koolidest ning selle asendamist õpetusega Jumalast (*Pärnu Kommunist* 20.02.1988). V. Talu mainib oma aruandes 1987. aasta tööst Pärnu elusõnalasi ja Toivo Treimat (keda ta küll ekslikult Väino Treimaks nimetab):

1987. a. oli Pärnus vajalik tegeleda nn „Harta 87“ liikumisega. Nimekirjadele olid alla kirjutanud mitmed Pärnu linna elanikud. „Harta 87“ juhiks on Väino Treima. Palju oli kaasa haaratud noori, meelitades neid ära teistest usuühingutest. /---/ Antud ususekti üle tugevdame kontrolli ja olemasolevaid mõjutusvahendeid (Siseministeerium 1987 a).

6. Elu Sõna ja Nõukogude Armees

Elu Sõna juhid püüdsid päästa eesti noormehi Nõukogude armeeteenistusest. Seda ära kasutades süüdistasid ametivõimud Rein Metsa ja Hubert Jakobsit noorte mõjutamises ja kõrvale hoidmises *ühiskondlikust kasulikust tegevusest ning oma kodanikkohuse täitmisest* ja algatasid nende vastu 18. novembril kriminaalasja. ENSV Prokuratuuri Informatsioonis EKP Keskkomiteele selgitatakse, kuidas koguduse koosolekul Metsa ja Jakobsi elukohtades jutlustasid viimased, et teenimine Nõukogude Armees on vastuolus jumala tahtega ja vastuolus ka Hubert Jakobsile antud jumaliku ilmutusega Harta-87 kohta. Viimase alusel peavad ju koguduse liikmed Nõukogude Liidust välja rändama ja loobuma selle riigi kodakondsusest ning järelikult ei või nad ka teenida selle ateistliku riigi sõjaväes. Seda enam, et jumaliku ilmutuse kohaselt pidi Nõukogude Liit lähemas tulevikus Iisraelile kui jumala omandrahvale sõjaga kallale tungima. Sellise sisenduse tulemusena otsustasid paljud noormehed keelduda teenimast Nõukogude Armees (Informatsioon EKP KK-le).

6.1. Need, kes pääsesid

Sõjaväealisi noormehi oli Elu Sõnas palju. Mitmed andsid sõjaväest pääsemise lootuses Hartale oma allkirja. Nende hulgas oli ka Janek Kuusk, kes samas kinnitab, et see ei olnud ainus põhjus, miks ta Hartale alla kirjutas (Kuusk 2006).

Sõjaväest pääsemiseks kasutati mitmesuguseid meetmeid. Aivar Kant ei läinud sõjaväekomissariaati, kui teda sinna välja kutsuti. Talle hakati seejärel saatma kirjalikke kutseid, mida ta samuti eiras. Kõrvalehoidmise eest anti tema asi juba sõjaväe miilitsa kätte. Poisile tuldi mitmel korral koju järgi, kuid tal õnnestus alati põgeneda. Koolis oli mitmeid õpetajaid, kes käskisid tal koolist eemale hoida, kui talle sinna järele tuldi. Nõnda õnnestus tal ennast varjata kuni selle ajani, kui tema

väljasõidutaotlus rahuldati ja ta seoses emigreerumisega sõjaväekohustusest vabastati (Kant 2006).

Sõjavägi kimbutas ka TEMT-i vilistlast Andrus Lukast. Olles aktiivne Elu Sõna liige, aimas ta, et poliitiliselt tehakse sõjavägi talle raskeks. Saanud kutse ilmuda sõjaväekomissariaati, läks Andrus oma murega Rein Metsa juurde. Metsal oli külas Raivo Raave ja ühise palve ajal luges Raivo Andrusele ette loo Taanielist lõvikoopas. Raivo nägi Andrustki nagu Nõukogude süsteemi „lõvikoopas“, millest Jumal ta välja aitab. Ka Rein Mets toetas Andrust Lukast ja andis mõista, et üheks väljapääsuks oleks hullumaja. Kui Lukasele tekitas vastumeelsust mõte vale abil ennast päästa, tõi Rein Mets taas näite Taavetist, kes „ajas ila habemesse“ ja mängis hullu kuninga ees, et teda ära ei tuntaks.

Kui tuli aeg sõjakomissariaati minna, läks Andrus Lukas julgelt kohale ja teatas, et tema ei kavatse sõjaväkke minna. Teda vaadati hämmeldunult. Andrus selgitas, et ta on usklik ja ei saa oma usutunnistuse tõttu Nõukogude sõjaväes teenida. Üks sõjaväelane tõusis selle peale vihaselt püsti ja teatas, et kõik juudid ja usklikud tuleks seina äärde panna ja maha lasta. Andrus Lukas aga jäi enesele kindlaks ja sai sealt varsti tulema.

Mõni aeg hiljem saadeti talle uus kutse, millega talle anti võimalus „lollimängimine lõpetada“ ja võtta ennast sõjaväe kohuslasena arvele. Andrus rääkis uuesti Rein Metsaga, kes ütles, et nüüd ei aita muu kui hullumaja. Noormees läks närviarsti juurde ja tunnistas, et ta on täielikus segaduses – usklikuna loeb ta Piiblit, mis käsib süsteemile kuuletuda, kuid ei luba relva kätte võtta ega sõdida. Ta tahaks olla riigile truu kodanik, aga Jumala hää käsib midagi muud. Andrus tunnistab, et ei tea tänaseni, kas arst tuli talle lihtsalt vastu, *á la* „aitame ühte eesti poissi“ või jäi teda uskuma. Ta kirjutas Andrusele saatekirja Paldiski tänavale psühhoneuroloogia haiglasse. Andrus viibis ravil ca 3 kuud. Kui toimus arstlik komisjon, rääkis Andrus komisjoni liikmetele taas kahest häälest, mis teda eri suundadesse ajavad. Selle jutu peale kirjutas komisjon Andrusele välja tõendi sõjaväekohustusest vabastamise kohta. Sõjaväest vabanemine maksis talle töökoha Tallinna Teedevalitsuses, kus ta oli jõudnud enne haiglasse minekut kaks kuud meistrina töötada. Andrus leidis uue töökoha Tallinna Kaubamajas. Ta sai seal paar päeva töötada, kui kutsuti ülemuse

juurde aru andma oma Elu Sõna taustast. Vestlus lõppes sellega, et ta lubati päevapealt vallandada, kui ta peaks tegema töö juures usulist propagandat (Lukas 2006).

Raimond Jakobsi sõnul ei läinud fenomenaalselt mitte ükski noormees Elu Sõnast sõjaväeteenistusse. Ta nimetas seda juba *imeks omaette*. Sõjaväkke läksid sellest seltskonnast ainult need, kes seda vabatahtlikult otsustasid teha. Elu Sõna juhte süüdistati selles, et nad õhutasid inimesi Nõukogude armeesse mitte minema. Raimond kinnitab, et seda nad tõepoolest tegid, püüdes päästa noori *ideoloogilisest ajuloputusest* (Jakobs 2006 b).

Rein Mets meenutab, et Elu Sõnas oli tollal ebatavaliselt palju noori mehi. Kuulumine Elu Sõnasse võis olla selleks õlekõrreks, et pääseda Afganistani saatmisest, vene kroonu sadismist ja seksuaalsest vägivallast eestlaste suhtes:

Teada saime neist juhtumitest ohvrite sugulastelt, kuna ohvrid ise ei naasnud tihtipeale enam elavatena. Üha enam hakkas meile tunduma, et see on läbi-mõeldud süsteem, eesmärgiga sandistada eesti noorsugu. Eestlased on vene impeeriumi seisukohalt võttes olnud alati arvamusel, et järgivad enam läänelikumat, vabamat elustiili, kuid nad polnud kaitstud kogu selle terrori eest (Karja 1992).

6.2. Aarne Heide lugu

Et sõjaväeteenistusest pääsemine ei läinud kõigil nii lihtsalt, tõendab Aarne Heide juhtum. Aarne Heide oli Pärnu Elu Sõna koguduse aktiivne liige, kes keeldus oma religioossete vaadete pärast sõjaväeteenistusest. Selle kohta kirjutas Aarne ise pikema kirja, mis tal õnnestus käsipostiga Rootsi toimetada. Kiri avaldati Stokholmi *Eesti Päevalehes* ja selles andis Heide toiminust üksikasjaliku seletuse.

19. septembril 1987 toimus Pärnu linna Ühendatud Sõjakomissariaadis arstlik komisjon, kus sõjaväekõlbulikuks tunnistatud Heide teatas, et keeldub armeeteenistusest. Kutsekomisjon reageeris sellele ähvarduste ja mõnitustega ja andis talle kutse tegevteenistusse minemiseks 26. novembriks 1987. 23. oktoobril 1987 andis Heide allkirja koos andmetega dokumendile Harta 87, öeldes sellega lahti NSV Liidu kodakond-

susest. ENSV Vabariikliku Prokuratuuri poolt algatatud kriminaalasjas § 201, milles ta oli üle kuulatud uurija Alar Kirsi poolt ja mis algatati kohe peale tema avaldust Ülemnõukogule, küsiti korduvalt ta kodakondsuse kohta, millele Aarne Heide vastas, et ta ei ole NSV Liidu kodanik.

Heide ootas vastust oma avaldusele kodakondsuse asjus üks kuu ja 23. novembril 1987 esitas ta avalduse Pärnu Linna Ühendatud Sõjakomissariaati, milles teatas, et seoses oma usuliste tõekspidamistega keeldub ta armeeteenistusse minemast ja teenimast ateistliku, Iisraeli ja juudivaenuliku riigi sõjaväes. Teda vastuvõtnud sõjakomissariaadi töötaja major I. Kuiv vastas noormehele, et tema ei ole kompetentne vastama koheselt ning asi saadetakse edasi kõrgemalseisvatesse organitesse. Heide mitteilumisele 26. novembril Sõjakomissariaati ei reageeritud mitte mingisugusel kombel, kuigi ta viibis pidevalt Pärnu linnas ja jätkas töötamist endisel töökohal.

Jaanuari keskpaiku 1988 esitati talle süüdistus § 78 lg. 1 järgi, nagu oleks ta kõrvale hoidunud teenistusest sõjaväes. Noormees oli uurimisorganite sellisest tegevusest täiesti rabatud ja esitas veebruaris uue järelepärimise ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile, kuna vastust tema avaldusele ei olnud ikka veel tulnud. Samuti ei olnud vastanud Pärnu Linna Ühendatud Sõjakomissariaat.

Ära kasutades seda, et need kaks ametiasutust viivitasid vastusega, anti Heide materjalid Pärnu Linna rahvakohtusse. Kohus toimus 9. märtsil 1988. Arvestamata tema advokaadi Pertti protesti kohtuistungil edasilükkamise kohta, kuni vastuse saamiseni Ülemnõukogu Presiidiumilt, alustati kohtumenetlust.

Kogu kohtupidamine kulges ettelavastatult, kuulamata ära Heide ja advokaadi seletusi tõsiselt ja pööramata sellele mingit tähelepanu, õigusemõistmisele ei sarnanenud see Aarne sõnul kuidagi.

Aarne otsustas kassatsioonikaebuse korras edasi kaevata ENSV Ülemkohtusse. See toimus 31. märtsil 1988. Tema asja läbivaatamine kestis 5 minutit. Heide kui süüdistatava sõnavõttu hakati kaasistuja, sõjaveteran Litvinovi poolt katkestama peale seda, kui ta oli ühe minuti jõudnud rääkida ning välja öelda, et ta ei ole NSV Liidu kodanik. Tema peale hakati karjuma, et temalt ei ole keegi kodakondsust ära võtnud ja tal on ju NSV Liidu pass käes. Pass aga võeti Heidelt ära Pärnu Linna Rahvakohtus. Ülemkohus Rahvakohtu otsust ei muutnud. Mõni aeg hiljem sai Heide posti

teel teate sellest, et Ülemkohtu kaasistuja Litvinov on esitanud protesti ja ära märkinud, et Ülemkohtu otsus on liiga leebe. Protest rahuldati ja Pärnu Linna Rahvakohtule tehti ülesandeks asi uuesti, uues koosseisus läbi vaadata.

Asja arutamine toimus Pärnu Linna Rahvakohtus 31. mail 1988 ja oli analoogne 9. märtsil toimunud kohtuistungiga. Kui Heide luges kohtunikele ette „Inimõiguste Ülddeklaratsiooni“ artikleid 13,2 ning 15,1 ja 2, vastas kohtu eesistuja Rahvakohtu esimees Lahtvee, et Aarne vaatavat seda oma seisukohalt ja hiljem selgitas, et riik ei ole kohustatud seda täitma.

Seekord mõisteti Aarne Heidele kaks aastat vabadusekaotust üldrežiimiga parandusliku töö koloonias (algul mõisteti sama karistus vaid tingimisi).

Heide saatis uuesti kassatsioonikaebuse ENSV Ülemkohtusse, kus palus Pärnu linna Rahvakohtu otsus 31. mail 1988 tühistada ja kriminaalasi enda suhtes lõpetada. ENSV Ülemkohus lubas asja uuesti läbi vaadata 23. juunil 1988 (*Eesti Päevaleht* 24.08.88). Tema armuandmispalvele, milles ta appelleeris inimlikkusele, vastati eitavalt. Kohtuotsus jäi jõusse ja 1988. aasta augustis viibis Aarne Heide endiselt Patarei vanglas.

Informatsioon Heide süüdimõistmisest jõudis aga kaugemale. 26. veebruaril 1989. aastal avaldas Genya Intrator Toronto ajalehes *The Sunday Sun* artikli Aarne Heidest, milles nimetati Heidet *vangiks südametunnistuse pärast*, keda karistati isikuvabaduse kasutamise pärast. Seal öeldi, et erinevalt demokraatlikest maadest ei paku Nõukogude seadused tsiviilisikutele mingit alternatiivi seoses sõjaväekohustusega, ja nõuti Heide viivitamatut vabastamist.

Artikli autor kutsus *The Sunday Sun* lugejaid ühinema *Amnesty International* nõudmisega ja kirjutama oma regiooni parlamendi liikmetele ja Nõukogude suursaadikule Kanadas Aleksei A. Radjonovile, et Aarne Heide koheselt vabastataks (Intrator 1989).

Hubert Jakobsi andmetel muudeti Heide karistus 1989. aasta juulis. Vangla asemel saadeti ta paranduslikule tööle. Hubert Jakobs usub, et Heide olukorda muutis eelkõige aktiivne *Amnesty International* kampaania (Jakobs 2006 a).

Huberti sõnul tekkis hiljem teatud kodanike liikumine, mille tagajärjel toodigi Eesti poisid Vene sõjaväest ära. *Meie aga algatasime selle protsessi ja läksime praktiliselt terve süsteemi vastu (ibid).*

Aasta 1987 oli elusõnalaste jaoks väga sündmusterohke, vaevu jõuti kõigega sammu pidada. Seda nentis ka Tallinna Linna RSN Täitevkomitee juures asuva ususeadusandluse järelvalve kaastöökomisjoni esimees Uno Veering, kes kirjutas oma aruandes 1987. aasta tööst Elu Sõna kohta järgmist:

Tallinnas tegutseb aga pseudousklike rühmitus „Elu Sõna“ („Tõe sõna“), mida juhivad R. Mets ja H. Jakobs ja millel on suur mõju noorte hulgas. See rühmitus on otsese nõukogudevastase suunitlusega, tehakse vastupropagandat sõjaväekohustuse täitmisele, vanematele kuuletumisele. Meie komisjoni liikmete poolt on enamuse gruppi kuuluvate noortega individuaalselt (kodudes) vesteldud. Rühmituse juhtide tegevuse osas on materjalid lahendamisel Eesti NSV Prokuratuuris (Siseministeerium 1987 b).

7. Artiklid Elu Sõnast, Elu Sõna tegevus ja avaldused 1988. aastal

Ka 1988. aastal jätkas Elu Sõna oma tegevust, kirjutades avaldusi ja tehes väljasõite mööda Eestimaad. Sel aastal leidsid aset olulised muutused seoses kahe liidri lahkumisega Eestist.

7.1. Aasta esimene avaldus ja väljasõit

24. jaanuaril koostati Harta-87 kaaskonna nimel „Pöördumine seoses kodakondsusest loobumise ning eelseisva Eesti Vabariigi aastapäevaga“. Nimetatud avaldus tegeles peamiselt kodakondsuse küsimusega, tsiteerides Inimõiguste Ülddeklaratsiooni, Kodakondsuse seadust ja ENSV Konstitutsiooni. Selles pöörduakse emigrantliku Eesti Vabariigi Peakonsulaadi poole ettepanekuga alustada Elu Sõna koguduse liikmetele Eesti Vabariigi passide väljakirjutamist, et kergendada sel teel Hartale allakirjutanutel väljasõitu Nõukogude Liidust. See dokument saadeti käsipostiga välismaale edasitoimetamiseks Eesti Vabariigi Peakonsulaati Ameerika Ühendriikides (Informatsioon EKP KK-le). Õhtulehe artiklis mainib ka Jaak Tõnu nimetatud avaldust:

Värskem väljalase on paber, milles kutsutakse inimesi mõttetutele tegudele, sealhulgas Nõukogude kodakondsusest loobumisele(!). Paberil on Jakobsi ja Metsa omade kõrval veel 5 inimese allkirjad. Nende tegevus kulgeb unisoonis „algatusgrupi“ ja „partei“ üleskutsetega selle nimel, et inimesi tänavakorratustele kutsuda! (Tõnu 1988).

Jaak Tõnu jättis targu kommenteerimata „Pöördumise“ lõpuosa, mis oli pühendatud Eesti Vabariigile:

On aeg tagasi minna nende ajalooliste saavutuste juurde, mis said meile osaks 1918-20 aastate Vabadussõjas ning sellele järgnenud kahekümneaastase rahvusliku ja riikliku iseseisvuse perioodil – seal on need ühenduskohad, mida vaenulik võõrvõim vägivaldselt on katkestanud ja mis nüüd taas ühendamist vajavad. Eesti Vabariik ei ole kunagi olemast lakanud – see on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas, riik, mis

territoriaalselt asub Eestimaal ning mille piirid on kindlaks määratud vastavate lepingutega Eesti Vabariigi ja Nõukogude-Vene ning Eesti Vabariigi ja Läti Vabariigi vahel (idapiir muuseas Eesti-Vene rahulepinguga 1920. aasta 2. veebruaril) ja mis liidab enesesse kõik selle maa põliselanikud – eestlased ning siin sõbralikult elada soovivad muulased, kaitstes oma rahvast kõige võõra ja vaenuliku eest, edendades kõigiti sellesse rahvasse puutuvat – olgu see siis majanduslikus, poliitilises, sotsiaalses, usulises või mõnes muus sfääris ning mille riigikeeleks on eesti keel ja riigivärvideks sinine, must ja valge (Elu Sõna avaldused).

Jaauari lõpus tegi Rein Mets oma tiimiga reisi Saaremaale. See leidis kajastamist kohalikus ajalehes Kommunismiehitaja. Artikli autori Endel Proosese sõnul oli Kingissepa (praeguse Kuressaare) tänavatel ringi käinud noorte puhul kohe näha, et tegemist „mujalt sissesõitnutega“. Laupäeval andsid „tulnukad“ autobussijaamas kohalikele noortele teada, et tasub koos nendega teenindus-tootmisvalitsuse saali tulla. Et aga ettevõtte juhtkonnaga oli saali kasutamise suhtes kokku leppimata, jäi üks kutsumata külaliste ees kinni. Grupp laulis kristlikke laule linnuse hoovis ja enne Tallinna bussi väljasõitu bussijaamas. Toimetusest küsiti, kellega oli tegu. Prooses vastab, et Saaremaal käisid Tallinnas paljudele lastevanematele pahameelt tekitanud grupi Elu Sõna liikmed, mille juhid on arendanud Tallinnas seadusevastast tegevust ja noori eksisammudele viinud. Proosese arvates taheti nüüd oma tegevuspinda Saaremaa noorte seas laiendada. *Sellest ei tulnud aga midagi välja, nendib autor rahulolevalt, meie noored osutasid asjalikumaks ja küpsemaks. Vabariikliku ajakirjanduse põhjal on teada ka Rein Metsa poliitilised ambitsioonid, kuid kukkus välja nii, et siin ta omale plusspunkte ei kogunud* (Prooses 1988).

7.2. „Katlamaja skandaal“

Kui siinamaani leidis veel mõni inimene, kes ei olnud Rein Metsa nime kuulnud, siis järgmine juhtum, mida Jaak Tõnu Õhtulehes 13. veebruaril kajastas, tegi ta tuntuks tervel Eestimaal. Nimelt hakkas miilitsaorganeile saabuma teateid selle kohta, et katlamajas, kus Mets töötas, toimub kahtlasi asju. Metsa valvekorra ajal tuli sinna õhtuti poisse, *kellel sinna ju midagi asja polnud* ning kes sealt alles hommikul lahkusid. Kuna Metsa „teatud kalduvused“ olid varemgi teada, tuli asja kindlasti kontrollida. *Ja Mets, see Elu Sõna pühitsetud evangelist ning kange „eesti asja“ eest võitleja tabatigi n.-ö. in flagranti (häbiteolt)* (Tõnu 1988). Sissekaranud KGB fotoreporterid tabasid Rein Metsa ühe Elu Sõna koguduse noormehega voodist. Tiina Jõgeda nimetab seda juhtumit üheks esimeseks 90-ndate ajakirjanduses avalikustatud seksiskandaaliks (Jõgeda 2002).

Sellega aga lugu veel ei lõppenud. Jaak Tõnu kirjeldab, kuidas otsekohe lendasid piiri taha sõnumid, milles püüti kogu juhtumit pea peale pöörata. Tiit Madisson andis edasi Hubert Jakobsilt saadud teate Eestist ja nimetatud sündmustest ilmus 4. märtsil artikkel Stokholmis Eesti Päevalehes. Juhtumi katlamajas, kus peetud jumalateenistust, olevat miilitsatöötajad vägivalda kasutades lavastanud. Mets viidud kõrvale, A.T. sunnitud lahti riietuma ning siis lastud video- ja fotokaamerad käiku (Tõnu 1988).

Mart Metsala arvab, et just suur vaimne ülepinge murdis ühel hetkel Rein Metsa, kes selle tulemusena pöördus tagasi oma vanade pattude juurde, ning võeti kinni avalikult pedofiilia-aktis süüdistatuna (Vahermägi 2000).

Hubert Jakobsi väitel oli Metsa kohta üldiselt teada, et ta on homoseksuaal. Mets elas gay elu enne päästetud saamist ja ka hiljem „ärangelunud“ perioodidel, kuigi oli abielus. Kui Hubert Reinult uuris, kas ta sellest „gay asjast“ kunagi vabaks ka sai, vastas Rein, et Merepuiestee ärkamiskoosolekutel oli ta täiesti vaba. Ka Olevistes sai ta alguses täiesti vabaks. *Eks ta on sellega võidelnud eluaeg* (Jakobs 2006 a). Hubert tunnistab, et ta ei suutnud oma naiivsuses uskuda, et keegi võib olla jumalasalane ja samal ajal homoseksuaal, kuulutada Kristust ja elada patus. Rein käis Hubertil külas ja rääkis igasuguseid lugusid ka sellest ajast, kui tal olid homoseksuaalsed suhted.

Hubert suhtus sellesse kui tema minevikku, oskamata ette kujutada, et see puudutas ka täna päeva. Huberti silmade avanemine toimus katlamaja skandaaliga ja hiljem Rootsis sai ta sellele ainult kinnitust (Jakobs 2006 a).

Janek Kuusk meenutab, et Rein Mets ei olnud enne Eestist lahkumist emotsionaalselt eriti heas vormis. Janek jäi Metsa langemisest puutumata, aga teised poisid rääkisid, et ühel päeval võttis Rein Schnelli tiigi ääres suitsupaki taskust välja. Kõik „kutid“ olid suitsetamise maha jätnud, aga tollest hetkest peale olid kõik jälle suitsumehed. Siis juba mindi kuhugi jooma. Janek tunnistab, et noorte punt oli liiga Metsa sabas kinni. Reinu joomise peale vaadati läbi sõrmede ja leiti, et küllap siis on tal selleks põhjust. Inimesed järgisid teda kõigest hoolimata ja osad inimesed tulid kogudusse Reinu pärast. Metsa homoseksuaalsetest kalduvustest ei teadnud Janek ega enamus noori midagi. Kui hiljem toimus katlamaja skandaal, ei uskunud ta, et see on tõsi: *No kes oleks võinud seda arvata – inimesel on naine ja viis last!?! Sa lihtsalt ei tule sellise asja pealegi* (Kuusk 2006).

Samas aga meenutas Janek ühte seika Metsa juures. Rein hakkas Janekile kummalisi luuletusi lugema ja seejärel rääkis Taaveti ja Joonatani vahelisest „erilisest“ sõprusel. Janek tundis end tema juttu kuuldes väga imelikult. Ta kuulas Metsa mõtteavaldused ära ega öelnud midagi, ise aga hakkas sellest hetkest peale Metsast kaugemale hoidma. Tänu distantseerumisele läks katlamaja skandaal Janekist valutult mööda.

Raimond Jakobs usub, et Rein Metsa puhul oli tegemist *skeemiga, mille vaenlane Reinu vastu sepitses* (Jakobs 2006 b). Metsa kui juhi peal oli väga palju survet, mistõttu ei saa Raimondi arvates panna tema peale rohkem vastutust kui teiste inimeste peale. Metsa potentsiaal oli lihtsalt sedavõrd palju suurem, seepärast oli ka tema allajäämine palju suurem ja avalikum kui teistel. *Ma tean tema südant – ta teeb kõike täie rauaga. See on tema tugev külg. Reinus on varjul maailmaklassi evangelist* (*ibid*).

7.3. *The Washington Post* kirjutab taas Elu Sõnast

Jaak Tõnu artiklis „Nende „korralikkus““ mainitakse ka The Washington Post korrespondenti: *Muide, neil päevil külastas asjaosalisi ajalehe „Washington Post“ Moskva korrespondent Harry Lee. Jääb vaid loota, et ta objektiivse tõeni jõuab* (Tõnu 1988). Gary Lee (keda Tõnu ekslikult Harry Leeks nimetab) katlamaja intsidenti oma artiklis ei puudutanud, küll aga andis asjaliku ülevaate sellest, mis parasjagu Eestis toimus. Elu Sõnast (mida ta küll nimetab millegipärast *New World Church*) kirjutas Lee järgmist:

Ühes väikeses elutoas Eesti vabariigi pealinnas olid eelmisel neljapäeva õhtul koos 70 New World Church koguduse liiget, laulsid ja palvetasid, palusid Jumalalt tervist ja pikka iga, jättes oma kõige palavama soovi viimaseks – et Moskva vabastaks Eesti Nõukogude võimu alt. Kogudus, 350 eesti kristlasest koosnev registreerimata ühendus, on oma kaks korda nädalas toimuvate koosolekutega, gospellaulude ja Piibli tunnistustega juba mõnda aega kohalikule parteikomiteele pinnuks silmas. /---/ Kogudus, mida juhivad kaks eesti evangelisti, on üks Baltikumis tegutsevatest erinevatest liikumistest ja poliitilistest rühmitustest, mille eesmärgiks on kolme liiduvabariigi (Eesti, Läti, Leedu) autonoomia. /---/ „Meile on selgeks saanud, et Nõukogude Liit peab laskma Eesti vabaks, või muidu me lahkume Eestist,“ ütles New World Church juht Hubert Jakobs eelmisel neljapäeval pärast koosolekut toimunud intervjuus. /---/ Moskvat häirib veel teinegi asjaolu: eestlased on teiste liiduvabariikidega võrreldes olnud kõige visamad segunema venelastega, kes on suurim etniline grupp Liidus ja eestlaste järel Eestis. /---/ Ka New World Church koguduses, kus propageeritakse kristlikke põhimõtteid, on eestlased ja venelased rangelt eraldatud. Koguduse liikmed eelistavad vene keelele võõrkeelena inglise või saksa keelt. Kui New World Church juhilt Jakobsilt küsiti tema Tallinna kodus, kus teda ümbritsesid ustavad koguduseliikmed, kas venelasi lubatakse ka kogudusega liituda, kostis ta vastuseks: „Ei. Aga me palvetame nende eest“ (Lee 1988).

7.4. Elu Sõna juhid lahkuvad Eestist

Veebruari teisel poolel anti Rein Metsale võimalus emigreeruda: *Pärast Õhtulehes kajastatud katlamaja-afääri öeldi mulle otsesõnu: tõmba minema!* (Karja 1992). Reinul kästi nädala jooksul Nõukogude Liidu territooriumilt lahkuda, vastasel juhul oleks ta olnud *persona non grata*. KGB esitas Metsale ultimaatumi: Elu Sõna poolt ei tohi kuni 24. veebruarini tulla mitte ühtegi avalikku kirja ega väljaastumist. Mets sai korralduse „ohjeldada“ ka Hubert Jakobsit (*Eesti Päevaleht*, 4.03.88).

Rein Mets lahkus oma perega Eestist 18. veebruaril. Lennujaamas oli teda saatmas hulgaliselt rahvast, nii koguduse liikmeid, sõpru ja sugulasi kui ka KGB töötajaid. (Metsa lahkumisest võib näha huvitavat pildimaterjali raamatus *Ärkamisaeg läbi KGB fotosilma*, lk 284-287).

Metsade pere jõudis Rootsi 20. veebruaril, mil seal tähistati Eesti Vabariigi 70. aastapäeva. Neid võeti väärikalt vastu ja Arlanda lennujaamas oli saabuajaid tervitamas Tiit Madisson, Vello Väärtnõu, Rootsi TV-kaameramehed, fotograafid jpt (Saarsen 1988).

Kui Eesti Vabariigi aastapäeva tähistati Rootsis avalikult, siis tegid seda mõned julgemad ka oma kodudes Eestis. Raimond Jakobs meenutab, kuidas Hubert pani 24. veebruaril sini-must-valge lipu kodu aknast välja lehvima. Lipp sai heljuda kolm tundi. Seejärel nägi Raimond ühte autot, mis möödus nende majast ja filmis lippu. Peagi tuli miilits ukse taha ja teatas viisakalt, et talle on antud korraldus lipp konfiskeerida. Raimond vaidles vastu, et lipp on nende omand, pärit veel Eesti ajast, kuid see ei aidanud. Lipp viidi minema. Hubert käis hiljem lippu tagasi nõudmas, kuid seda neile ei tagastatud (Jakobs 2006 b).

Võimalik, et see jäi Huberti viimaseks aktsiooniks Nõukogude Eestis. Ta lahkus koos perega kodumaalt 10. märtsil ja jõudis Rootsi mõni päev hiljem. Elu Sõna juhtide lahkumist Eestist kommenteeris Viktor Niitsoo järgmiselt:

*Lahkuda lubati ka ühtäkki politiseerunud usuühingu Elu Sõna liikmetel, eesotsas Hubert Jakobsi ja Rein Metsaga. Elusõnalased „teenisid“ emigreerumist-
loa tänu nende proklamatsioonis Harta 87 esitatud üleskutsetele loobuda
Nõukogude kodakondsusest* (Niitsoo 2002).

Paar nädalat enne Hubert Jakobsi lahkumist oli Õhtulehes ilmunud lühiartikkel „Uurimine jätkub,“ milles aseprokurör Evald Lang teatas, et Metsa-Jakobsi tegevuse ringi on tõmmatud suur hulk inimesi, kelle ülekuulamine ning muude asjaolude põhjalik selgitamine nõuab aega, mistõttu ei ole veel osutunud võimalikuks langetada nende kohta lõplikku otsust (*Õhtuleht* 14.02.88). Seoses aga Metsa ja Jakobsi lahkumisega Nõukogude Liidust loeti nende vastu algatatud kriminaalasi lõpetatuks.

Uueks Elu Sõna koguduse pastoriks Tallinnas sai Mart Metsala.

7.5. Elu Sõna kogudus Tartus

1988. aastal sündis Tartu Elu Sõna kogudus seoses Kunstiinstituudi pooleli jätnud ning koguduse rajamiseks Jumala kutset tundnud Albert Türnpu tagasipöördumisega kodulinna. Seni oli Türnpu kuulunud Tallinna Elu Sõna kogudusse ja võtnud aktiivselt osa pealinnas korraldatud koosolekutest ja avalikest väljaastumistest. Ka Tartus algasid Türnpu juhtimisel julged ülesastumised rahvakogunemistel ja Rein Seppa kodus, kus KGB oli tihedaks külaliseks. Koosolekutel käis sellele vaatamata palju rahvast ja igal kogunemisel sai üliõpilasi ja noori päästetud.

13. mail ilmus pikem artikkel Elu Sõnast ajalehes Edasi, milles Mart Kadastik intervjuueeris Albert Türnpu ja Andres Taltsi, samuti on artiklis tsiteeritud Raivo Raave poolt Edasi toimetusele läkitatud kirja. Mart Kadastik leidis Elu Sõna esindajate jutus palju vastuolusid:

Jääb vägisi mulje, et Elu Sõna üks käsi ei tea, mida teine parajasti teeb. Üks kuulutab end truuks isamaale, teine kirjutab väljasõiduavaldust; üks toetab perestroikat ja räägib inimarmastusest, teine ähvardab kedagi lõplikult maha virutada. (Siinkohal on tulipäisemad elusõnalased unustanud piibli, mille järgi maiseid valitsejaid tuleb armastada...) (Kadastik 1988).

Vastuoludest nii isekeskis kui tegelikkusega saab Elu Sõna Kadastiku sõnul üle neile ootuspärasel viisil: *Meie maa olukord on nii kohutav, ähvardav hävitus nii reaalne, et jääb üle loota ainult Jumalale, sisuliselt imele.* Samas ei tõtta artikli autor järeldusi

tegema, vaid leiab, et vastuolud on tingitud eelkõige liikumise arengustaadiumist, milles parajasti ollakse:

Elu Sõna ideestik on kujunemisjärgus. Vara on veel öelda, kas selle liikumise poliitiline külg hakkab varjutama usku või vastupidi. Ususõna ilmutuse õpetus, mis on Eestisse jõudnud Soomest ja Rootsist (olles sealgi ametlikus ebasoositingimus), alles sobitab end meie kohaliku konteksti. Pinnas Eestis levimiseks oli kahtlemata soodne: kogu meie ühiskond on praegu organiseerumas, igaüks peab otsustama, kellega ja kuhu (ibid).

7.6. Elu Sõna väljasõidud Järvamaale ja Lõuna-Eestisse

Järgmine väljasõit tehti 7. mail Türi ja Paidesse. Türil esineti kõne ja lauludega kaubamaja esisel platsil. Paides lauldi ja kõneldi kesklinnas luteri kiriku ees. Rahvusvärvid olid mõlemas linnas esindatud. Üritust kajastati Paide rajooni ajalehes Võitlev Sõna. Kohaliku rajoonikomitee sekretär Urve Peters leidis, et elusõnalased tahavad olla usklikud ja usu propageerijad, kuid piibli tõlgendamine on neil täiesti suvaline. Ta ei mõista, mis eesmärgil teevad need NSV Liidu kodakondsusest loobunud noored turneed mööda vabariiki, kuulutavad oma tõde, kutsuvad eesti rahvast paastuma ja palvetama. Artikli autor näeb konflikti selles, et elusõnalased nõuavad sini-must-valge lipu lehvimist Toompeal, ise aga tahavad ära minna Iisraeli: *Kas Eestimaa probleeme lahendatakse seal?* Peters on veendunud, et Eesti probleeme lahendavad eestlased ise ja mitte „kõigevägevam kusagilt ülalt“: *Riigi rikkus luuakse materiaalse tootmise sfääris, rahvatulu, mis on peamine elatustaseme näitaja, saadakse tööga.* Peters küsib, kui palju tööd ja rahvatulule lisa on toonud elusõnalased. Kas Žigulid, millega Paides ringi sõideti, osteti nende oma teenitud rahadega? Ta räägib Paide rajooni töötajatest, õppivast noorsoost, kogu elanikkonnast, kes on töökas ja toimekas. Tänu sellele on ka maakauplustes müügil liha ja vorst. Autor võtab oma jutu kokku mõttega, et suured sõnad ja pikk jutt ei ole kunagi kedagi toitnud, vaid ikka töö: künd, külv, saagi hooldamine ja koristamine, piima ja liha tootmine ning neist toiduainete valmistamine (Peters 1988).

Evangeelseid ringreise korraldas kevadel-suvel ka Aivar Kant oma tiimiga, kuhu kuulusid Mati Murumaa, Piia Lemsalu, noored Tabasalust jne. Selles koosseisus külastati igal nädalavahetusel haiglaid ja lastekoduseid. Tihedalt käidi liinibussidega Lõuna-Eestis. Buss tegi tavaliselt igas suuremas kohas pooletunnise peatuse. Selle aja jooksul otsiti üles kõige rahvarohkem plats ja peeti seal koosolek. Kui miilits kohale jõudis, oli buss kuulutajatega juba ära sõitnud. Mõnikord peeti 4-5 koosolekut päevas. Aivar mäletab, kuidas kõik alati laabus ja oli otsekui üleloomulikult planeeritud (Kant 2006).

Mati Murumaa mäletab lastekodudes kuulutamist. Kuna Murumaal oli teatri pagas ja ta oli lasteetendustes mänginud erinevaid karaktereid, tundis ta end laste keskel väga hästi. Mati tunnistab, et tal oli suur ind minna kuulutama, kuid puudu jäi Piibli tundmisest, mistõttu ta kasutas pigem oma näitlejaoskusi. Samas koges ta nendel väljasõitudel vägevalt Jumala ligiolu. Mati mäletab ka ühte kummalist seika Tartu bussijaamas, kus alailma võis kohata kahtlaste punaste nägude ja häguste pilkudega inimesi. Mati ja Aivar läksid bussijaama hoonest läbi, kui korraga üks joodik vaatas neile otse silma, osutas nende suunas ja ütles: *Näe, Jumala pühad lähevad!* Jumal julgustas neid joodiku läbi (Murumaa 2006).

7.7. Elu Sõna aktsioonid sini-must-valge lipu all

Dokumentaalsed tõendid sellest puuduvad, kuid mitmete mälestuste kohaselt hakkas sini-must-valget lippu esimesena oma üritustel kasutama Elu Sõna (Laar 1996). Viktor Niitsoo räägib raamatus *Müürimurdjad* sellest, kuidas Elu Sõna korraldas 1987. aasta lõpul ja 1988. aasta algul mitmeid ristiretki sini-must-valge lipu all nii Tallinnas kui ka mujal Eestis, propageerides rahvuslippu tunduvalt enne sama aasta aprillis toimunud Tartu muinsuskaitsepäevi, kus trikoloor avalikult välja toodi (Niitsoo 2002).

1988. aasta aprillis ratsutas üks neist valges rüüs sini-must-valge lipuga Toompeale ning jäi peatuma Toompea lossi ette. Miilits üritas ratsanikku tabada, kuid hobuse

jalad osutusid miilitsate omadest väledamateks (Laar 1996, samas raamatus ka foto ratsanikust). Hulljulge ratsutaja oli ansamblites Gunnar Grapsi Grupp ja Proov 583 kitarril mänginud elusõnalane Endel Jõgi. Ratsutamistrennis käinud muusik organiseeris filmivõtete ettekäändel vanalinna veerde hobuse. Valge hõlts seljas, sini-must-valge lipp uljalt lehvimas, kappas ta üles Toompeale. Soome turistid püüdsid ajaloolist sündmust pildi peale jäädvustada. Õigel ajal õiges kohas, pääses ta kellelegi väljasõiduks avatud väravast otse valitsuse hoovi. Tookord uskus ta, et aktsiooni tulemusena saadetakse ta kas Läände või Itta. Aga ei miskit: KGB vaikis asja täiesti maha. Oleks riigivaenulikkus otse valitsuse ukse all „kella külge“ läinud, oleks nende endi pead lendama hakanud, usub Jõgi (Viljak 2003).

16. aprillil toimus Tartus Pauluse kalmistul mälestusmiiting 192 mõrvatu haudadel, kes leiti peale 1941. aasta 9. juulit Tartu vangla kaevust, kuhu linnast taanduvad punased okupandid olid oma piinatud ja tapetud ohvrid toonud. Mälestusmiitingul kõnelesid Trivimi Velliste, Mart Laar jt. Miitingul olid ka rahvusvärvid esindatud: Elu Sõna poolt asetati 192 mõrvatu mälestuseks laia trikoloor-lindiga pärg (*MRP-AEG Infobülletään*).

30. aprillil toimus Elu Sõna järjekordne rahvuslik-usuline retk mööda Eestit. 29 inimest sõitis Kohilasse, kus trikoloori lehvides peeti avalik koosolek kõne ja lauluga, järgnevalt liiguti Rapla poole. Enne Raplat peeti autod kinni ja miilits kirjutas üles kõigi nimed. Alevisse sammuti kolonnis, kõige ees kandis Madis Õispuu rahvuslippu. Sealt sõideti Märjamaale, kus toimus taas konflikt võimumeestega, mille käigus miilitsakapten Jansen rebis ühe elusõnalase käest jõuga ära kolmevärvilise lipu. Kaptenit hoiatati: selle eest tabab teid Jumala karistus, sest tema on nüüd selle lipu taga. Märjamaa kauplusest osteti uuesti kolm riidekangast ja Pärnu-Jaagupis õmmeldi neist kokku järgmine lipp. Pärnus peeti võimudega läbirääkimisi: nood nõustusid miitinguga, palusid aga lippu mitte lehvitada. Nii sündiski.

1. mai hommikul võeti Õispuu ja elusõnalaste liider Andrus Lukas kinni ja nad toimetati Raplasse, kus korraldati kohtuistung. Lukasele määrati 50 rubla trahvi registreerimata miitingu korraldamise eest; teise kohtualuse süü kohta ütleb kohtuakt:

...kohus tuvastas, et kodanik Madis Õispuu lehvitas 30. aprillil 1988 kl.11 paiku Kohila alevis sini-must-valget lippu, Rapla trikotaažipoe ja administratiivhoone ees sama lipuga, kl 14.15 Märjamaa alevis sama lipuga, millega riivas

avalikku moraalitunnet, millega tekitas pisihuligaansuse ja rikkus avalikku korda.

Kõige selle eest määrati „vääriline karistus“: 15 ööpäeva aresti (Arjakas 1992). Samal päeval toimus Tallinnas Tammsaare monumendi juures elusõnalaste lühimiiting, kus samuti lehvitati trikoloore.

7.8. Elu Sõna ülesastumised avalikel üritustel

20.-22. mail toimus Võrumaal Vaba-Sõltumatu Noorte Kolonn nr 1 kevadkool. Sellest kolm päeva kestnud üritusest võttis osa 7 organisatsiooni: V-S-N Kolonn nr 1, EELK, MRP-AEG, ERSP, Muinsuskaitse Selts, Tartu keskkonnakaitse klubi *Kodu* ja Elu Sõna. Elu Sõna osalemise kohta ütleb *MRP-AEG Infobülletään* järgmist: *Lauluga “ Oh Jumal, kaitse Maarjamaad “ alustas Elu Sõna oma misjoni programmi. Albert Tüürpu tugevast missioonitundest lähtuv piiblitõlgendus oli ka hiljem aluseks paljudele vaidlustele (MRP-AEG Infobülletään: 480).*

23. augustil tähistas MRP-AEG miitinguga Hirvepargis MRP sõlmimise 49. aastapäeva. Sellel rahvarohkel kogunemisel oli kohal ka Elu Sõna esindus. Kõneles Albert Tüürpu. Ta rääkis, et eestlaste püüdlused tõe poole ühtivad Jumala Sõnaga, kurjuseriigile Nõukogude Liidule aga ennustab Piibel hukatust ja hävingut. Prohveti ennustustele viidates rääkis Tüürpu N. Liidu oodatavast kallaletungist valitud maale Israelile, mis toob omakorda kaasa kallaletungijate hävingu. Selle vältimiseks soovitas ta loobuda nõukogude kodakondsusest kui eestlaste ühenduslülist kurjuseriigiga. Kodakondsus on eestlastele peale surutud koos stalini okupatsiooniga. Praktiline samm oleks kodakondsusest loobumine. Tüürpu luges ette vastava üleskutse, millega kavatsetakse pöörduda ENSV Ülemnõukogu ja maailma avalikkuse ette. Samal ajal korjasid Elu Sõna liikmed allkirju rahva seas (*MRP-AEG Infobülletään*).

MRP sõlmimise 49. aastapäeva koosolek toimus ka Tartus, kus elusõnalane Andrus Tamme kõneles samuti Nõukogude Liidu kodakondsusest loobumisest. Ka Tartus korjati elusõnalaste poolt sellekohasele taotlusele allkirju (*ibid*).

7.9. Elu Sõna piketid ja konverentsid Tallinnas

Lisaks aktiivsele osalemisele MRP-AEG miitingutel hakkas Elu Sõna 1988. aasta kevadel korraldama demonstratsioone ja pikette. Piketid toimusid tavaliselt Kohtumaja või Draamateatri ees, kus piketeerisid ka MRP-AEG esindajad. Eve Pärnaste meenutab, et Elu Sõna tuli oma piketiga poliitvangide vabastamist nõudma nende piketi kõrvale Draamateatri ees (Allik 2005). Elusõnalased nõudsid oma loosungites Aarne Heide vabastamist. Jaanus Meriküllil väitel *ei olnud kohta, kuhu Elu Sõna ennast kõrvale poleks sättinud. Nad püüdsid igal pool silma paista ja kõikidega koos olla. See tekitas ürituste korraldajatele tihtipeale segadust* (Allik 2005). Analüüsides 1988. aastal asetleidnud poliitilisi protsesse, viitasid Sootla ja Maiste demonstrantidele kui kõnekale näitele võimuaparaatide jõuetusest:

Eriti ilmekalt avaldus see võimetuses midagi tõhusat ette võtta piketeerijate suhtes, kes ametlikku luba saamata tulid Eesti Draamateatri nurgal välja üha väljakutsuvamate ja võimuorganeid otseselt solvavate loosungitega, mille eest isegi kõige demokraatlikemates riikides on ette nähtud üsna karmid administratiivkaristused (Sootla 1989: 45).

Karistusest ei pääsenud ka Elu Sõna meeleavaldajad. Stokholmi Eesti Päevalehes ilmus artikkel „Elu Sõna võitleb taas Eesti täieliku vabaduse eest,“ kus kirjeldati 10. augustil Kohtumaja ees toimunud elusõnalaste demonstratsiooni. Selle käigus tungisid demonstrantidele kallale erariides noormehed ja miilitsaohvitserid ning neli aktivisti arreteeriti ja sunniti vägivaldselt minema miilitsabussi. Samal päeval korraldati „kohtuistung“, kus kolmele elusõnalasele, Toivo Treimale, Ülo Värville ja Toomas Kupperile, mõisteti 50 rubla trahvi, Albert Türipule aga 10 päeva aresti. Eriti aktiivsed „korraalvurid“ olid olnud major Koch, kapten Tõnu Eistre ja leitnant Ralf Kaljo (*Eesti Päevaleht*, 24.08.88). Sellele vaatamata jätkusid piketeerimised ka järgnevatel päevadel.

Sügisel korraldas Elu Sõna mitu suuremat üritust, pälvides sellega taas avalikkuse tähelepanu. Peeter Nõmm kirjutas Õhtulehes, et riiklikud asutused on andnud oma ruume Elu Sõna kasutusse usuliste koosolekute korraldamiseks. Usukultuste alane seadusandlus lubab vaimulikke (usulisi) talitusi korraldada ainult selleks ette nähtud ruumides (kirikud, palvelad jms.), tehes sellest üksnes teatud kindlaid, seaduses

määratletud erandeid. Kuidas aga sai Elu Sõna oma üritusi avalikes kohtades korraldada? Tallinna purjespordikeskuse direktor E. Tammaru ütles oma kirjas, et oktoobri keskel tellis jahtklubi ühiskajuti ruumid Tallinna Ehitusteenindusvalitsuse juures tegutsev kooperatiiv „Astra“ seminari korraldamiseks. Tegelikult toimus seminari asemel Elu Sõna koosolek, millest polnud purjespordikeskusele teatatud. *Moraali otsimine oleks siinkohal asjatu vaev* (Nõmm 1988). Kooperatiivi esimees kutsuti Tallinna Linna RSN Täitevkomitee Teenindusvalitsusse, kus tema tähelepanu juhiti kooperatiivi põhikirja jämeda rikkumisega kaasnevatele tagajärgedele (Siseministeerium 1988).

Elu Sõna pidas koosolekut ka 36. Keskkoolis, mille kohta koostati protokoll Eesti NSV administratiivõiguserikkumise koodeksi §178² järgi vastutusele võtmiseks. Samuti tehti kodanik Rummelile hoiatus koolis korraldatud ürituse eest (Siseministeerium 1988).

Nõmm jätkab uurimist, kuidas õnnestus Elu Sõnal korraldada oma üritus Tombi-nim. Kultuuripalees. Loa korraldada seal evangeelne koosolek olevat andnud Kalinini rajooni täitevkomitee. Sealjuures olevat arutluse loogika olnud järgmine. Olnuks tegu registreeritud usuorganisatsiooniga, ei võinuks nad luba usutalituse korraldamiseks väljaspool selleks ette nähtud ruume (liiati riiklikus kultuuriasutuses) mõistagi anda. Kuna Elu Sõna ei ole usuorganisatsioonina registreeritud, käsitles rajooni täitevkomitee avaldust korraldada klubis usuline üritus rühma kodanike avaldusena ja rahuldaski selle. Nõmme väitel on *eespool esitatud loogilise mõttekäiguga üpris raske kaasa minna* (Nõmm 1988).

Tombi-nim. Kultuuripalees toimunud koosolekul kõnelesid ameerika jutlustajad Billye Brim ja Jim Kaseman. Aivar Kant mäletab selle koosolekuga seoses ühte tähelepanuväärset seika. Aktiivse piketeerijana tundis Aivar paljusid KGB töötajaid nägupidi. Sellel koosolekul viibis ka üks KGB ametnik, kelle kaudu Kant aeg-ajalt Piibleid hankis. See kagebesnik nimelt müüs või vahetas konfiskeeritud Piibleid muude raamatute vastu. Nüüd oli ta saadetud Tombi-nim. Kultuuripaleesse „luurele“. Koosolekule ilmus ta lahases käega, sest oli kukkudes käeluu ära murdnud. Ta istus teise korruse rõdul, Aivar Kantile üsna lähedal. Jim Kaseman kuulutas koosolekul, et Jumal teeb kellegi käe terveks. Aivar nägi kagebesnikut paar päeva hiljem ja märkas,

et tal oli käsi kipsist väljas. Aivar küsis tema käe kohta. Kagebesnik oli oma „äri-partneriga“ avameelne ja tunnistas, et tal oli tööpoolest olnud käeluu murd. Jutlustaja ütles koosolekul, et jumal teeb ta käe terveks. Sellest hetkest peale hakanud tema käsi hirmsasti sügelema. Ta ei saanud enne rahu, kui läks järgmisel päeval arsti juurde ja lasi kipsi lahti lõigata. Kartes avastada põletikku, nägi ta hoopis, et käeluu oli täiesti terve. Pärast seda muutus kagebesnik elusõnalaste vastu eriti sõbralikuks. Aivar mäletab, et Piiblite hinnad läksid kohe alla ja ta hakkas veel suurema hoolega neid Aivarile tooma (Kant 2006).

8. Konfliktid Nõukogude võimuga

Elu Sõna liikumine ei jätnud inimesi ükskõikseks. Sellel oli innukaid poolehoidjaid kiiresti kasvava liikmeskonna näol, aga ka tuliseid vastaseid. Kõige tõsisemad kokkupõrked toimusid Nõukogude võimu esindajatega.

8.1. Raimond Rosenfeldti lugu

Raimond Rosendfeldt oli Elu Sõna koguduse liige, kes taotles koos ema ja õega emigreerumisluba. 24. märtsi õhtupoolikul külastas teda kodus linna täitevkomitee töötaja Alar Eiche. Eichele oli tehtud ülesandeks järgi küsida, ega Rosenfeldt ei ole muutnud oma otsust Harta 87-le antud allkirja osas. Saanud selle kohta eitava vastuse, Eiche lahkus.

25. märtsil tungisid tänaval Rosendfeldtile kallale kolm meest. Ta paisati rentslisse pikali, kleebiti plaastriga nägu ja suu kinni ja hakati peksma. Peksmist saatsid küünlised juhendid: *Kus on neer! Neeru pihta! Üks kagebist selgitas: Ma teadsin küll su plaani: sa tahtsid röökima pista ja rahvast KGB eest hoiatada – seepärast kleepisimegi sul suu kinni.* Rosendfeldt sõidutati Lenini rajooni Miilitsajaoskonda ja lükati kongi.

(Kuu aega varem, 24. veebruaril saatis Raimond Rosenfeldt Mati Kiirendit teel Tammsaare monumendi juurde. Kui miilitsad ja KGB mehed tahtsid Kiirendit ülekuulamisele toimetada, juhtis Rosenfeldt inimeste tähelepanu toimuvale seaduserikkumisele ja võimumehed kadusid. Sama toimus ka Tammsaare monumendi juures. Tulemuseks oligi see, et võimumehed ei söendanud oma valgustkartvat tegu rahva silma all ja Rosenfeldti selgituste saatel täide viia).

Kongist viidi Rosenfeldt kabinetti nr 304, kus temaga tegelesid major Gussarov ja teised, kes oma töötõendit ei näidanud. Rosenfeldti süüdistati selles, et ta tööl ei käi,

teatati, et 15. märtsi rahvakohtu otsus trahvida teda 24. veebruari eest 50 rublaga tühistatakse ja saadetakse täiendavale uurimisele – kehavigastuste tekitamise eest KGB majorile Valdur Timuskile. Viimane süüdistus oli täielik väljamõeldis.

Õhtu jooksul veeti teda mitu korda kongi ja kabineti vahet, ähvardati kolmeksneljaks aastaks vangi mõista, tunti huvi, kellega koos ta 24. veebruari miitingul viibis. Südaööl lasti Rosenfeldt jaoskonnast tulema (*MRP- AEG Infobulletään*).

Hoolimata vastupanust jätkas aga Elu Sõna oma aktsioone nii Tallinnas kui mujal Eestimaal. Lagle Parek on Elu Sõnale viidates öelnud, et tol ajal oli kõigest kasu, mis julgeolekule peavalu valmistas (Allik 2005).

8.2. KGB Elu Sõna avalikel esinemistel

Raimond ja Hubert Jakobs olid teadlikud sellest, et nende telefone kuulatakse pealt. Kui Rein Mets ükskord helistas ja küsis, mida te teete, andis Hubert vastuseks, et õlitame relvi. Hubert tegi KGB kulul nalja, aga selles asutuses võeti teda ilmselt tõsiselt. See oli Raimond väitel ka põhjuseks, miks elusõnalaste poolt korraldatud Kadrioru kogunemisele oli kohale toodud „Dvigateli“ löögirühmad ja paljude asutuste parteiorganisaatorid: *Minu partorg rääkis mulle ka üht-teist. Selles mõttes oli huvitav, et tulihingelise kommunistina vihkas ta seda, mida me tegime ja samas tundis omamoodi austust* (Jakobs 2006 b). Janek Kuusk mäletab samuti, kuidas Kadrioru toodi bussitäitega tehastest inimesi kohale. Enne kui elusõnalased jõudsid midagi korraldada, hakati juba bussidest inimesi maha laadima. Koosolek jäeti ära ja elusõnalased läksid laiali (Kuusk 2006).

Janek Kuusk mäletab ka seda, kuidas Tallinnas KGB töötajad neist tänaval kogu aeg pilte tegid. Kagebesnikut oli muust inimesest lihtne eristada nende näoilme tõttu, samuti oli see asjaosalistele kohe ilmne, kui keegi neid jälitas. *Nad olid tavaliselt sellise kaabaka näoga. Tallinnas tehti kogunemistel teinekord täiesti nahaalselt pilti. Nad tahtsid meid hirmutada ja anda mõista, et nad hoiavad meil silma peal* (Kuusk 2006). Elusõnalasi aga kagebelaste pildistamine ei häirinud.

Andrus Lukas osales enamikel Elu Sõna avalikel väljaastumistel. Ta mäletab, kuidas linnas kuulutamas käies tulid KGB mehed mitmel korral nende juurde ja ütlesid (vene keeles), et meil on kõik teie kohta teada, me paneme teid kinni ja saadame minema. Ükskord hakkasid nad kedagi elusõnalastest buss nr 5 pealt maha tirima. Elusõnalased karjusid: *Jeesuse nimel, tagane, kurat!* KGB töötajad ehmatasid karjumise peale ja tõmbusidki eemale (Lukas 2006).

1. märtsil kogunes 10-liikmeline grupp elusõnalasi Tartu Raekoja platsile. Kanti loosungeid „Vaid Jumal võib päästa Eestimaa“, „Jumal viib oma rahva koju“ ja „Igaüks, kes hüüab appi Jeesust, see pääseb“ ja lauldi kristlikke laule.

Nende juurde astusid miilitsatöötajad ning suunasid nad linna täitevkomitee hoonesse, kus osa liikmeid vestles täitevkomitee sekretäri T. Antoniga. Gruppi süüdistati avaliku korra rikkumises ja ilma loata rahvakogunemise organiseerimises. Kuuele elusõnalasele (Sven Karu, Tauri Piilberg, Vilma Sepp, Rein Sepp, Silver Karu, Artur Türrpu) määrati rahatrahv 30-40 rubla (Tartu Linnakomitee aruanne).

8.3. KGB külastab Elu Sõna kodukoosolekut

Raimond Jakobs meenutas ühte koosolekut Hiie tänavas. Ta oli töö juurest laenanud Salora värviteleviisori ja sõbra käest videomaki, et vaadata videokassettidele lindistatud Reinhard Bonnke koosolekuid. Kuna infot koosolekute kohta anti edasi telefoni teel, siis oldi ka KGB-s nende tegemistega kursis. Video vaatamine oli täies hoos, kui KGB mehed äkitselt uksele koputasid. Kutsumata külalised teatasid, et tulid konfiskeerima videomaterjali ja tehnikat ja rahvas mingi parem rahulikult laiali „edasiste sanktsioonide vältimiseks.“ Üks mees tuli rääkima otse rahva keskele. Tuba oli poolpime, kuna vaadati videot. Lähedalolijad ehmusid. Raimond tõusis püsti, palus rahval rahulikuks jääda ja juhatas mehe toast välja. Kolm meest jäid esikusse, ninamees aga tõmmati kööki. Köögis viibisid Hubert Jakobs ja Toivo Treima, kes hakkasid kagebesnikuga vestlema. Mees püüdis õigustada oma tegevust, kuid Elu Sõna juhid vaidlesid talle vastu. Nende toon läks järjest resoluutsemaks kuni selleni

välja, et *meil on oma kodus õigus teha seda, mida me tahame*. Asi lõppes sellega, et mehel kästi inimeste ees vabandada. Seda ta ka tegi ja kõik neli lahkusid. See oli kogunenud inimestele võimas kogemus sellest, kuidas Jumal võib asju pöörata, kui sa ei allu KGB poolt rakendatavale hirmustrateegiale. Sarnaseid intsidente KGB-ga oli mitmeid (Jakobs 2006 b).

Ühe koguduse liikme isa oli Elu Sõna tuline vastane ja keelas oma pojal koosolekutel käia, poeg aga käis sellele vaatamata. Raimond oli parajasti õpetamas, kui isa helistas ja küsis, kas tema poeg on seal. Raimond vastas jaatavalt. Selle peale lubas isa saata „masinad meestega“ pojale järele. Raimond läks pärast telefonikõnet inimeste juurde tagasi ja jätkas õpetamist. Mingeid masinaid ja mehi ei tulnud, aga kunagi ei võinud teada. Inimesed ei aimanudki, et selline asi oli olnud nende pea kohal. See oli Raimondi sõnul ta enda hirm, mis tal tuli ise üle elada (*ibid*).

8.4. KGB ohvitseri Toivo lugu

Ükskord läksid elusõnalased vanalinna kuulutama. Raimond eraldus seltskonnast ja otsustas minna sihtpunkti teisi tänavaid pidi. Ta avastas, et nii Väike kui Suur-Karja tänav olid sõjaväeautodega ära blokeeritud. KGB-s töötas üks Toivo-nimeline mees, kes jagas Raimondile vahel informatsiooni. Ta ütles, et elusõnalastel peavad olema väga targad liidrid. Iga kord, kui võimud püüavad neid lõksu tõmmata, liiguvad nemad mööda teist trajektoori ja libisevad KGB-l käest. Raimond ütles, et ta ei oleks teadnud, millest Toivo räägib, kui ta ei oleks autosid tänavaid blokeerimas näinud. Kui grupp oleks nendele tänavatele keeranud, oleksid nad lõksu langenud. Raimond ütles Toivole selle peale, et neil on tõepoolest Keegi, kes kõike juhib (Jakobs 2006 b).

Ohvitser Toivo sai lõpuks päästetud. See toimus nii. Linnahallis oli mingi üritus, kuhu ka elusõnalased läksid. Toivo oli koos teise KGB töötajaga juba kohal. Ta muutus agressiivseks ja hakkas elusõnalasi füüsiliselt laiali ajama. Elusõnalased omakorda pressisid ta enda keskele, panid talle käed peale ja palvetasid. Lõpptulemuseks oli see, et Toivo andis oma elu Jumalale. Toivo ei olnud mingi tavaline

„koputaja“, vaid KGB ohvitser, kelle isa oli veelgi kõrgema auastmega KGB töötaja. Ta sai päästetud ja jagas Elu Sõna juhtidele informatsiooni. Teatavasti ei saanud KGB-st ära tulla, ja ka Toivo töötas seal edasi. Kuid nende vahel tehti kokkulepe, et vastastikku vahetatakse infot nii palju kui kummalegi poolele võimalik. Hiljem läks Toivo Pärnu kogudusse. Raimondi sõnul toimus tema elus tõesti muutus (Jakobs 2006 b).

Ka selle aasta aruandes pidi Uno Veering kahetsusega nentima, et *oma tegevust ei ole lõpetanud ekstremistlik registreerimata usuline grupp Elu Sõna*. Grupi liikmed korraldasid aasta jooksul korduvalt üritusi Tallinna Vanalinna avalikes kohtades (Raekoja plats, Viru tn, Võidu väljak jne.) Vaatamata korduvatele ettepanekutele registreerida usuline grupp usuühinguna vastasid Elu Sõna liikmed sellele eitavalt. Grupi liikmetega toimus mitu kohtumist, samuti vesteldi gruppi kuuluvate isikutega individuaalselt nende elu- või töökohas (Siseministeerium 1988).

9. Koguduse õpetus ja usuelu praktika

Raivo Raave on öelnud Elu Sõna iseloomustamiseks järgmist:

Elu Sõna pole täna see, mis oli eile, ja pole homseks enam see, mis oli täna. Kõige sagedamini on küsitud, milles Elu Sõna erineb teistest kirikutest ja usuliikumistest. Ja ikka tahaks vastata, et Elu Sõna on elav organism, kasvav, arenev, uuenev. Nii kohutav, kui see ka tundub, ei ole Elu Sõnal oma kindlaks-kujunenud dogmaatikat ega rituaale. Tõsi, Elu Sõna on tuntud rohkete rütmi-liste kiitus- ja ülistuslaulude poolest, samuti on enam kui mujal praktiseeritud Jumala üleloomulikke vaimuandeid – karismasid. Kuulekus ja tundlikkus Jumala Vaimu juhtimisele – ja see võib olla iga kord erinev – ehk ongi Elu Sõna kõige iseloomulikum (Raave 1989).

Kui ka Elu Sõna oli esimestel aastatel pidevas muutumises (nähtus, mida Heigo Ritsbek nimetas Elu Sõna puhul *kameeleoni metamorfoosiks*), võib siiski väita, et Kenneth Hagini raamatud andsid liikumisele õpetusliku aluse. Janek Kuusk mäletab mitmeid koosolekuid, kus Rein Mets luges rahvale valju häälega ette Hagini raamatuid, tehes seda temale omases aktiivses vormis. Populaarseim oli „Uskliku meelevald“, mida terve kogudus tundis ja millest palju räägiti (Kuusk 2006).

Mõned Hagini raamatud jõudsid elusõnalasteni Eestit külastanud rootslaste kaudu (nt Carl-Gustav Severin). Rootsi tõi usuliikumise endine luteri pastor Ulf Ekman, kes oli hiljem õppinud Tulsas RHEMA piiblikoolis. Naasnud Rootsi, rajas ta 1983. aastal Uppsalasse *Livets Ord'i* koguduse ja piiblikooli. Rootsi ja Eesti Elu Sõna vaheline tihedam läbikäimine ja koostöö jääb aga hilisemasse ajaperioodi, mistõttu käesolevas diplomitöös ma seda ei puuduta.

9.1. Kenneth E. Hagin

Kenneth E. Hagin (1917-2003) alustas oma tegevust baptistiõpetaja ja jutlustajana. Järjest laienev evangeliseerimistöö vajas peagi koordineerimist ja Hagin rajas 1962. aastal oma organisatsiooni Oklahoma osariigis Tulsas. Hagin tegutses prohveti ja

evangelistina, korraldas kogu maal hotellides õpetamiskoosolekuid, levitas kirjandust ja helilinte, rääkis raadios ja avaldas kord kuus ilmuvat ajakirja *The Word of Faith*. 1966. aastal loodi organisatsioon *Kenneth Hagin Ministries*, mis koordineeris koolitus- ja tervendamiskeskuse tegevust. 1974. aastal asutati piiblikool Rhema Bible Training Center, mille peamiseks eesmärgiks oli anda usklikele ühtne ja süstemaatiline õpetus „piibellikust tõest“ (Hovi 2000).

Hagini õpetuse lähtekohaks on temale eriomane rõhuasetus seoses päästmise teoloogiaga. See idee kulmineerub Johannese evangeeliumis kirjeldatud Jeesuse ja Nikodeemuse vestluses uuestisündimisest ja usust (Jh 3:1-21). Uuestisündinu on „uus loodu“ (2Kr 5:17), kes on Hagini järgi ka igal alal hakkama saav ja edukas sellepärast, et uuestisündimisel võtab inimene vastu Jeesuse ja samaaegselt ütleb lahti Saatana valitsusest. Patt ja haigus kõrvaldatakse ning päästmine ja tervis tulevad asemele, kui tuginetakse Jeesuse lepitustööle ristisurma läbi. Idee uuestisündimisest põhineb arusaamal, et inimene koosneb kolmest osast, milleks on vaim, hing ja ihu. Uuestisündimine toimub vaimus. Vaim on inimese õige, sisim mina, hinges paiknevad mõistus, tunded ja tahe. Hinge valdkonnal pole midagi tegemist Jumalaga ja sellepärast ei suuda hing mõista vaimulikke asju. Mõistus on inimesele antud inimliku elu jaoks. Ainult vaim võib mõista Piiblit. Ka inimese ihu ei muutu pöördumises ja sellepärast on inimestel probleeme „lihaga“. Uuestisündimist nähakse protsessina, mis tugevneb aste-astmelt; kuigi vaimus toimuvad muutused, ei muutu hing ja keha vältimatult samas taktis. Vaimu uuestisündimise välise tagajärjena saab inimene siiski õiguse ka füüsilisele tervisele ja üliküllusele elus. Uskliku elus domineerib vaim hinge ja keha üle (Hovi 2000).

Uussünni kogemuse kõrval tuleb Hagini sõnul tähtsaks pidada „teist kogemust“, Püha Vaimuga täitumist, millega kaasneb keeltega rääkimine – sellega kordab Hagin klaasikalist karismaatilist arusaama. Selle kõik saab käte pealepanemise läbi. Samas ei ole Püha Vaimuga ristimine ainuke pöördumisjärgne vaimulik kogemus. Hagin räägib Püha Vaimu jätkuvatest manifestatsioonidest inimese elus. Tähtsad on ka 1. Korintose 12. peatükis nimetatud üheksa vaimuandi, mis on kristlastele jätkuvalt kättesaadavad teiste usu ehitamiseks.

Hagin kirjeldab oma nooruses toimunud üleloomulikku tervenemist eeskujuna usu kaudu tervenemiseks. Õpetus on selles, et inimene ei või oma vaevadest paraneda, kui ta viljeleb kaotusmeeleolu ja alistub olukordadele. Sel juhul takistab Saatana ülemvõim inimese tervenemist ja edukust. Edu toob ainult õige usk õigetes asjadesse. Hagin viitab „vaimsele arukusele“, mille all ta mõtleb usaldust Piibli lubaduste vastu. Probleemide lahendamine on siiski inimese enda vastutusel, ta saab ja peab ise tegema oma valikuid. Mõteldes õigesti, positiivselt, võib inimene saada kõike head nagu tervist, vabadust, edu. Kurjale tuleb vastu hakata, püüdes lahti saada halisemismentaliteedist ja abitusest ning asjatutest hirmudest. Usklik ei tohi olla „negatiivselt programmeeritud“ ega karta, kuna see kõigutab usku ja toetab niiviisi kuradi tööd. Nt võib mõelda, et ajutine rahapuudus või haigestumine on suur probleem, kuid neid võib mõista ka ainult „Saatana rünnakutena“, mille eesmärgiks on panna usklik kõikuma. Usklikule on aga antud meelevald võita kõik vaenuvæed, haigused ja probleemid. Andrus Noraku sõnul ongi Hagini õpetuse pearõhk meelevallal, mitte alandusel, mida traditsiooniline kristlus rõhutab (Norak 2007).

Üheks keskseks teemaks on Hagini jaoks usk. Usk ei tohi olla ainuüksi usk millessegi, vaid on meetod, „Jumala usk“ (Mk 11:22). Usk on teatud seaduste järgi toimiv jõud, mis tegutseb alati, kui selle olemust mõistetakse ja kui seda õigesti kasutatakse. Oral Robertsi ülikooli magistrant ja endine karismaatilise liikumise eestvõitleja D. R. McConnell kommenteerib Hagini arusaamist usust: „See jõud on orjalik marionett, mille üle võib valitseda igaüks, kes vaid tunneb vastavaid protseduure ja nn vaimulikke seadusi“ (Pyykönen 1997).

Kristlane võib öelda, mida ta endale soovib, ja saada selle. Tagajärg sünnib sõna jõust. Usu vahend on palve, ja usklikul palujal on õigus saada ainult positiivne vastus (Hovi 2000). Kenyon hülgas anumise, pidades seda vaimulikult ebateadlike osaks. Matti Pyykönen selgitab, et Hagini õpetus kui „eduteoloogia“ peab ainukeseks armu kogemuseks see silmapilku, kui inimene sünnib uuesti. Sellest alates on kõige aluseks temale kuuluvad õigused, mida ta julgelt taga nõuab (Pyykönen 1997).

Haginile oli suureks vaimseks autoriteediks E. W. Kenyon (1876-1948), kes ühendas evangeelse fundamentalismi ja „uue mõtlemise“ (*new thought*) metafüüsika, eesmärgiga anda maailmale uus ristiusu ilmutus, luua kristlaste eliit ja üliinimene.

Kenyoni juured on Mary Baker Eddy metafüüsilisest maailmast, mida tuntakse Kristliku Teaduse (*Christian Science*) nime all (Kurg 1994). Mitmete uurijate väitel on Hagin Kenyonit kõvasti plagieerinud. McConnell on teinud eduteoloogia kohta laialdase ajaloolise uurimuse. 1988. aastal ilmunud raamatus *A Different Gospel?* näitab ta, kuidas Hagin kopeeris oma põhilise õpetuse Kenyoni raamatust *What Happened from the Cross to the Throne*. Tekst on lausa sõna-sõnalise täpsusega paigutatud Hagini raamatusse *The Word of Faith*. Kenyoni raamatu *Two Kinds of Faith* sõnum on kopeeritud Hagini raamatus *The God Kind of Faith*. Sarnaseid näiteid on veelgi. McConnell tuleb järeldusele: „...just need õpetused, mis on Kenneth Haginist ja usuliikumisest teinud karismaatilisest liikumisest selgelt eralduva nähtuse, on kõik E. W. Kenyonilt varastatud.“ Seega tuleb usuliikumise õpetuslikuks isaks pidada hoopis Kenyonit (Pyykönen 1997).

Kui peaks osutuma õigeks, et Hagin on tugevas sõltuvuses Kenyoni õpetustest, siis on see sõltuvus olnud Hagini kahjuks vähemalt kahes punktis:

1. Hagin ühineb täielikult Kenyoni õpetusega Jeesuse vaimulikust surmast, mida ta käsitleb üksikasjalikult raamatus *Uskliku meelevald*. Lühidalt seisneb ristiusu keskseima tõe hüljanud õpetus selles, et lunastuse inimkonnale ei toonud mitte Jeesuse ihu ohver ristil, vaid tema vaimu ohverdamine põrgus. Ristil võttis Kristus vastu oma vaimus Aadama patuse loomuse. Seejärel saadeti ta põrgusse, kus talle sai osaks esimese inimesena „uussünni“ kogemus (Pyykönen 1997).
2. Kenyoni õpetuse ülisarnasus Kristliku Teaduse (*Christian Science*) metafüüsikaga, mis on täiesti selgelt piibliväline. Just selle tõttu muutub küsitavaks Hagini käsitus usust kui „meetodist“ selle õpetuse piibellikuses.

9.2. Koguduse usuelu ja uskumused

Elu Sõnasse kuulus inimesi erinevatest kirikutest ja ühiskonnakihtidest, kelle hulgas oli mitmeid tuntud muusikuid ja näitlejaid. Ühiseks nimetajaks sai optimism,

nõukogude riigile vastuseis, religioossetest fraktsioonidest väljatulemine, ohverdamine ühise asja nimel ja tagakiusamine selle pärast, et oled Elu Sõnas.

Liikumine oli noor ja elav. Mati Murumaa, kes oli sel ajal 40-aastane, tundis ennast koguduses kui „mahakantud hobune“, kuna koguduse liikmeskond oli valdavalt noorem (Murumaa 2006). Noori iseloomustas pöörane julgus ja siiras usk Jumalasse, juhtidesse ja kogu üritusse.

Elu Sõna liikumine vastandas ennast igasugusele teoloogilisele õppimisele. Usuti, et Piiblit tuleb uurida n.ö vaimus, mitte teha teaduslik-kriitilist eksegeetilist uurimistööd selle kallal, millest piiblitekstid tegelikult räägivad ja mis on nende taga (Saard 2006). Samuti ei peetud õigeks ega võimalikuks Püha Vaimu ilmingute kriitilist analüüsi. Jumala töö oli Jumala töö ja Vaimu liikumine oli Vaimu liikumine ja siin oli igasugune kahtlemine kurjast (*ibid*).

Lisaks Hagini raamatutele olid koguduses suureks autoriteediks King James Version piibel ja Laiendatud piibel (*Amplified Bible*). Teistest kirikutest eristuti uue terminoloogia kasutuselevõtmisega, nt „Issanda“ asemel „Isand“ (Ritsbek 2006).

Elu Sõnas usuti jumalikku tervenemisse. Koguduse noored kasvasid õpetuslikult üles arusaamaga, et tervis kuulub neile, imed sünnivad kogu aeg ja keeltega rääkimine on usuolu osa (Kuusk 2006). Raivo Raave sõnul vabanesid inimesed Elu Sõnas hirmust, masendusest, raskemeelsusest, depressioonist, alkoholismist, narkomaaniast, suitsetamisest: *Elu Sõnasse kuulub mitmeid endiseid joodikuid, narkomaane, pederaste, prostituute, meil on endisi halvatuid, kes on käima hakanud, paljud lühinägelikud on vabanenud prillidest, alaväärsuse all kannatajad on saanud terveks* (Kadastik 1988). Mati Murumaa mäletab, et koosolekutel oli palju väeilminguid, käte pealepanemist ja kukkumist. Ühispalved olid valjud ja meenutasid talle kohati isegi loitsimist (Murumaa 2006).

Lisaks füüsilisele tervenemisele vabastati inimesi ka vaimsetest ja hingelistest sidumistest. Riho Saard pidas neid vabastusprotseduure eksortsistlikeks:

Elu Sõnas hakati kõiki demoniseerima. Kirikutest tulnud inimesed olid nende arvates erilistest religiooni deemonitest seotud, mistõttu neid tuli hakata välja ajama ja inimesi religiooni deemonitest vabastama. Rein Mets pani käsi inimestele peale ja tehti vägevast ühispalvet, mis võis jätta kõrvalvaatajale väga eemaletõukava mulje (Saard 2006).

Rääkides uutest nähtustest karismaatilises liikumises, ütles Ingmar Kurg, et kristlikust seisukohast on niisuguse hingehoiu puhul tähelepanu keskmes deemonid, mitte Kristus (Kurg 1994). Sõitlemise taustaks kasutati mõnikord muusikat, mis oli jõuline, väeline ja vali. Kristlik rockmuusika, mida koguduses palju kuulati ja mis eriti noortele meeldis, oli selleks igati sobilik.

Elu Sõnas räägiti vaimulikust sõjapidamisest. Levis spiritistlikule mõtteviisile omane õpetus deemonite ruumilisest jaotumisest, mis ütles, et lisaks inimestele võivad ka asjad ja ruumid olla täis deemoneid. Selleks aga, et mingis piirkonnas saaks tulla vaimulik ärkamine, tuli deemonid sealt välja ajada. Kenneth Copeland kirjutas oma raamatus „Palve, sinu edu saladus“ vaimuliku sõjapidamise kohta järgmist:

Iga usklik on kaasatud vaimsesse sõtta. Meie ette kerkivaid probleeme põhjustavad saatanlikud jõud – valitsused, võimud, selle maailma pimeduse valitsejad ja taevaaluste kurjad vaimud. Meie vastutuseks on kasutada oma võitluse relvi, võitlemaks head usuvõitlust. /---/ Jumal on nii kavandanud, et Kristuse ihu valitseks selle maailma kurjusejõudude üle. Me peame muutma olukorrad sellisteks, et nad oleksid kooskõlas Jumala tahtega ja alistama Jumala väe läbi Saatana oma jalge alla (Copeland 1986:23, 42).

Ka oma kodud puhastati võimalikest deemoni kandjatest. Riho Saard mäletab, et Rein Mets ja teised elusõnalased põletasid oma kodus ära mõned ilukirjanduslikud raamatud ja viisid zodiaagimärgiga kellad minema. Astroloogiale või ebajumalatele viitavad raamatud, esemed ja mängukaardid visati ära. Need asjad kandsid endas deemoneid ja kui need esemed olid sinu kodus, mõjutasid nad sinu olemist ja keskkonda. Lähtuti mõttest, et kes puhastab end Jumalale, seda Jumala Vaim kasutab (2Tm 2:21). Et Vaim veel rohkem saaks meid kasutada, tuleb veel rohkem puhastuda. Selline puhastumine käis kogu aeg (Saard 2006).

Iisraeli-kesksus oli Elu Sõnas jõuliselt esil. Pidevalt toonitati, et juudid on Jumala äravalitud rahvas ja Iisrael kristlaste algkodu. Sellest tulenevalt ei tohi Eesti rahvas kaasa minna Iisraeli-vastase propagandaga (Jakobs 2006 c). Heigo Ritsbeki sõnul toimus *glasnosti* ja *perestroika* tulekuga Elu Sõna õpetuses pööre, kus sõnumi kese läks teoloogiliselt rahvuslikule (Ritsbek 2006). Rõhutati, et inimesed peavad tundma vastutust oma maa pärast. Raivo Raave kirjutas: *Me julgeme öelda, et kommunistlik ideoloogiagi on surnud kiriku tulemus. Eelkõige vastutavad Jumala ees oma maa eest selle preestrid* (Raave 1989).

Koguduses räägiti palju lõpuaegadest ja tulevastest sündmustest. Sellele lisandusid sionistliku taustaga prohvetearingud sellest, et Eestimaalt tuleb ära minna ja kes ei lähe, langeb Jumala viha alla (Ritsbek 2006). Ka Riho Saard mäletab, et Eestist räägiti kui Egiptuses viibivast Iisraelist, kelle Jumal viib okupeeritud maalt töötatud maale, milleks on kristlik lääts:

Jumala ainus pääste on viia oma valitud rühm siit minema. Mis teistest saab – noh, Jumal teab. Kogu see operatsioon, see imeline pääsemine oli niivõrd müstifitseeritud – kuidas Jumal hakkab elusõnalasi läänes kasutama ja toob hiljem selle äratuse tagasi Eestimaale. Sellele lisandus prohvetearing Nõukogude Liidust, kes ründab Iisraeli – kõik need suured stsenaariumid olid neil paika pandud (Saard 2006).

Koguduses tehti palju evangeelseid väljasõite ja kuulutustööd. Usuti, et efektiivne kuulutamine eeldab kõigepealt vaimuga täitumist, intellektuaalne kuulutamine ei too kedagi usule. Usku tuleb kuulutada vaimu sfääride võitluses, kus usk väljendub mitte mõistuses, vaid pigem võidukas asjade väljaütlemises (Saard 2006). Kristlastel on meelevald Jeesuse nimes kõigi vaimuilma jõudude üle. Neile kuulub tervis, sest Jeesus on kandnud kõik haigused. Kristlased ei ole mitte vaesed patused, vaid Jumala õiged Kristuses ja nende päralt on Aabrahami õnnistused – hea käekäik ja kordaminek kõiges (Raave 1989).

10. Vastastikused hinnangute andmised

Lea Altnurme hinnangul on Elu Sõna olnud Jehoova tunnistajate kõrval teine usu-liikumine, mis on suutnud muidu religiooni suhtes üsna ükskõikses Eesti üldsuses pahameelt äratada (Altnurme 2002). Võimalik, et tema tähelepanek kehtib hilisema Elu Sõna kohta.

Elu Sõna fenomen ei ole üheselt hinnatav. See oli noorte võimas liikumine, kuhu kuulusid väga pühendunud ja siirad inimesed. Paljude jaoks ei olnud toonased kiriku juhid ja vaimulikud piisavad autoriteedid. Avastati uued autoriteedid Ameerikast (K. Hagin, K. Copeland jpt) ja hakati ignoreerima Eesti kiriklikku elu ja kuulutustööd. Liikumine eristus kirikutest radikaalselt. Keegi võrdles elusõnalasi hoolimatu lapsega, kes haige ema, kiriku, maha jätab (Eier 1989). „Hoolimatu lapse“ suhtumine „emasse“ oli kantud põlgusest religiooni vormide vastu. Janek Kuuse sõnul nimetati „religioosseks“ põhimõtteliselt kõiki eesti kirikuid – baptisti, metodisti, rääkimata katoliku ja luteri kirikutest: *Mina isiklikult tundsin sügavat kurbust ja kaastunnet inimeste vastu, kes olid kirikus religioonist ära muserdatud* (Kuusk 2006). Ka tänavalt tulnud noored, kellel puudus igasugune eelnev kokkupuude kirikuga, võtsid sellise hoiaku automaatselt omaks. Sellest johtuvalt ei peetud koostööd teiste kirikutega võimalikuks. Elusõnalane Andres Talts ütles Edasile antud intervjuus: *Meie ja ametliku usu lähenemine võib teoks saada ainult siis, kui kirik oma vaateid korrigeerib* (Kadastik 1988). Raivo Raave sõnul püüdsid ususõna ilmutuse kandjad koostööd teha küll evangeelsete kristlaste, küll baptisti ja metodisti, küll nelipühikirikuga, lõpuks oldi ikkagi pahanduseks. Seda suurem oli Raavet tsiteerides rõõm, *et praegune ärkamine on elustamas kõiki kirikuid meie maal, sest see, mida surnud kirik võib pakkuda, on pelk religioon: inimeste poolt tehtud tee Jumala juurde. See pole tee, tõde ega elu. See ei elusta, on ummik.* (Raave 1989.)

Lisaks tardunud religioossusele süüdistasid elusõnalased kirikuid ka võimudega koostöös. Heigo Ritsbeki sõnul tekkis Elu Sõna juhtidel protest mitte ainult neid väljavisanud metodisti kiriku, vaid kõikide eksisteerivate uskkondade vastu: *Elu Sõna materdas teisi kirikuid niipalju kui sai. Mulle tundub, et kui Elu Sõna liikumine*

algas, ei olnud ühendavaks jõuks mitte noortetöö või kristlik muusika või mõni kristlik autor, vaid contra hoiak: contra kirik, contra riik, contra teoloogia, contra eestikeelne piibel, contra „Issand“ jne (Ritsbek 2006).

Heigo Ritsbeki väitel ei olnud kirikute negatiivne suhtumine Elu Sõnasse üks-ühele sama, distantseerumine oli tingitud nii poliitilistest kui teoloogilistest põhjustest. Probleemi ei tekitanud niivõrd Elu Sõna poliitilised väljaütlemised, mis olid objektiivselt õiged ja mida ei eitanud ükski kirik. Diskussioon teatud kirikutes tekkis sellest, kas kiriku kuulutus peab olema poliitiline või vaimulik, kas kirik peaks muutuma poliitilise sõnumi kandjaks või kuulutama jumalateenistustel kristlikku sõnumit (Ritsbek 2006).

Sarnaseid mõtteid väljendas Joosep Tammo televisioonis Vaatevinklile 1987. aastal antud intervjuus. Ta kordas vastavalt tollel ajal „õigele“ poliitilisele keelepruugile seisukohta, et usklikele „ei ole omased poliitilise santaaži meetodid.“ Kõik elusõnalaste kirjad riigijuhtidele ja katsed ennast esile tõsta ei olnud tema sõnul usulise iseloomuga, vaid ilmselt tehtud teistel eesmärkidel. Samuti ei pidanud ta õigeks kollektiivset emigratsiooni: *Tõelised usklikud on alati jaganud oma rahva saatust. See saatus võib olla väga mitmesugune, vahest hea, vahest halb, aga põgenemine, äraminek – see on olnud alati meile võõras* (Vaatevinkel).

Rääkides Elu Sõnast, tõi EELK peapiiskop Kuna Pajula välis-eestlastele suunatud ajalehele Kodumaa antud intervjuus negatiivseks näiteks ilmalikust tööst loobumise. Ta ütles, et kirik toetab seda, mis viib elu edasi. Sellele, kes usu nimel jätab kõrvale igasuguse ajaliku töö ning pühendab end täielikult teiste ümberpööramisele, tuleb meelde tuletada piiblitõde: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma (Laulik 1987).

Nõukogude korra suhtes häid vahekordi hoidnud kirikuringkonnad iseloomustasid Elu Sõna suunda kõigiti äärmuslikuna. Sarnaselt hinnati Andrus Noraku väitel nende poliitilisi aktsioone, sest Nõukogude riiki oli sel ajal veel põhjust karta: *Elu Sõna lõi selles mõttes pretsedendi. Ta näitas, et ei pea enam kartma, saab ka teisiti, andes sellega inimestele väljaspool julgust* (Norak 2007).

Kuigi Elu Sõnas oli nendel aegadel poliitika ja usk tihedalt läbi põimunud, pidasid paljud seda liikumist eelkõige poliitiliseks. Hubert Jakobs ei pea sellist liigitamist õigeks: *Kui Jumal saatis Moosese juute Egiptuse orjusest vabastama, kas oli see siis*

poliitiline või vaimne eesmärk? Ma arvan, et ei üht ega teist. See oli Jumala plaan. Ka Elu Sõnas ei mõeldud kategooriates, a la „nüüd teeme poliitikat, nüüd ajame usuasja“. Et Elu Sõna on usulis-rahvuslik liikumine, hakati rääkima alles hiljem (Jakobs 2006 a).

Riho Saardi hinnangul oli elusõnalaste terav poliitiline sõnum kantud peaeesmärgist välja saada:

Seetõttu oli vaja kirjutada võimalikult kõrgelt, teha võimalikult valjuhäälsed usulist kuulutust, ajada võime närviliseks, provotseerida neid midagi tegema, et selleläbi näidata, kuidas neid represseeritakse, kuigi meil on glasnost ja pere-stroika. Väljainemise nimel liitus sinna seltskonda igasugust kahtlast elementi, kelle peamiseks mõtteks oli emigreeruda, oli see jumal olemas või mitte (Saard 2006).

Mati Murumaa sõnul sai ühel ajahetkel väljainemise idee iidoliks: *Harta võttis iseendast mõnikord rohkem ruumi kui Piibel (Murumaa 2006).*

Harta 87 dokumendile allakirjutanute hulgas oli sadakond inimest, kes lahkusid Nõukogude Eestist suunaga Rootsi ja Ameerika Ühendriikidesse. Mitmed neist on tänaseks tulnud tagasi. Samas tuleb mainida, et just emigreerunute seas esines palju usus äralangemist ja perede purunemist. Minu isiklikul hinnangul ei olnud probleem mitte niivõrd selles, nagu oleks „metsik lääs“ inimesed neelanud, kuivõrd selles, et väljamineku idee jäi häduseks ja välja jõudes kadus hoopis. Väga laastavalt mõjus emigreerunud noortele Rein Metsa „kapist väljatulek“ ja perekonna purunemine, mis juhtus varsti pärast Eestist lahkumist. Siinkohal mängis suurt rolli Raimond Jakobsi hoolikas hingehoidlik töö tema ümber kogunenud noorte hulgas. Raimond, kes emigreerus 1989. aastal ja on tänaseks Eestis tagasi, selgitab Elu Sõna missiooni järgmiselt:

Vaimsest aspektist vaadatuna oli tegemist Jumala algatatud grupiviisilise suuremastaabilise (rohkem kui neljasadat inimest hõlmava) ohvrimeelse ohvri-anniga, mille analoogiks võiks tuua Piibli loo Aabrahamist ja Iisakust./---/ Ka meilt nõudis Jumal kallist hinda ja andis samas konkreetsed lubadused. Üht asja võin täna ümberlökkamatult väita – eranditult kõik, mida Jumal tol ajal meile seda ülesannet tutvustades lubas, on osutunud tõeks ja meie silme all täide läinud (Jakobs 2006 c).

Ka on Raimond optimistlikult meelestatud nende inimeste suhtes, kes on nn mööda ilma laiali: *Jumal on meile öelnud, et nad ei ole kadunud, vaid hajutatud. Me*

tegeleme oma kadunud lammastega. Ma usun, et enamus neist tuleb tagasi. (Jakobs 2006 b.)

Positiivsena tuleks esile tuua Elu Sõna mõju nn tänavalt tulnud noortele. Kümned ja kümned noored kuulsid esimest korda Jumala Sõna justnimelt Elu Sõnas. Paljud, kelle usutee sai alguse Elu Sõna koguduses, on tänaseni jäänud Jumalale ustavaks, mitmetest on saanud pastorid ja jutlustajad. Toonasest Elu Sõnast on välja kasvanud mitu elujõulist ja tegusat kogudust – Elu Sõna kogudus Tartus, Valguse Tee, Harta ja Kesklinna kogudused Tallinnas.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks oli kirjeldada Elu Sõna liikumist aastatel 1987-1988. Töös anti ülevaade selle liikumise juhtidest, Elu Sõna koguduse sünnist, Harta 87 dokumendist ja muudest Elu Sõna avaldustest, Elu Sõna tegevusest, õpetusest, liikumisega seotud tüliküsimustest ja hinnangutest ning ajakirjanduses ilmunud artiklitest Elu Sõna kohta 1987-1988 aastal.

Elu Sõna liikumine algas murrangulisel ajaperioodil, mil Eesti ühiskonnas leidsid aset suured muutused *perestroika* ja *glasnosti* tähe all. Elu Sõna juhid Hubert Jakobs, Raimond Jakobs ja Rein Mets said päästetud Oleviste kirikus ja tegutsesid seal aktiivsete liikmetena mitmeid aastaid. Erinevatel põhjustel lahkusid Hubert Jakobs ja Rein Mets Oleviste kirikust. Neid kutsuti metodisti kirikusse, kus nad mõnda aega tegutsesid noortetöö juhtidena. Seal põhjustasid erinevad arusaamad õpetuslikes küsimustes teravaid konflikte, kuni Hubert Jakobs ja Rein Mets metodisti kirikust välja visati. Koos nendega lahkus metodisti kirikust paarkümmend inimest. See seltskond liitus Raimond Jakobsi kodugrupiga ja 1987. aastal loodi Elu Sõna kogudus. Oktoobris avaldas Elu Sõna dokumendi Harta 87, milles esitatud poliitilised nõudmised kutsusid esile terava kriitika ajakirjanduses. Algas kummaline dialoog, kus Elu Sõna juhid vastasid laimavatele artiklitele ajakirjanduses omapoolsete avaldustega, millele ajakirjandus omakorda reageeris uue artikliga. Laimukampaaniast hoolimata Elu Sõna kogudus kasvas ja uued kogudused loodi Pärnus Toivo Treima ja Tartus Albert Türnpu juhtimisel. Elu Sõna nõudis oma avaldustes võimalust loobuda armeekohustusest, lahkuda Nõukogude Liidust, ütelda lahti Liidu kodakondsusest jt poliitilisi vabadusi. Elu Sõna juhte süüdistati noorte sõjaväekohustusest kõrvale hoidmises ja nende vastu algatati kriminaalasi. 1988. aasta algul jätkas Elu Sõna oma tegevust, tehes turneesid mööda Eestit ja kirjutades uusi avaldusi. Veebruaris toimus „katlamaja skandaal“, mille tulemusena anti Rein Metsale võimalus emigreeruda Rootsi. Märtsis järgnes talle ka Hubert Jakobs. Elu Sõna koguduse uueks pastoriks Tallinnas sai Mart Metsala. Tehti evangeelseid

ringreise mööda Eestimaad, korraldati aktsioone sini-must-valge lipu all, piketeeriti ja astuti üles muudel avalikel üritustel. Elu Sõnal oli sellel ajaperioodil pidevalt kokkupuutumist Nõukogude võimu esindajatega, kes ühel või teisel viisil püüdsid elusõnalaste tegevust takistada. See neil aga ei õnnestunud ja Elu Sõna jätkas aktiivselt oma tegevuses ka 1988. aastal.

Käesolevas töös püüdsin olla võimalikult objektiivne sündmuste kirjeldamisel, neid mitte idealiseerides ega alavääristades. Selleks intervjueerisin inimesi nii Elu Sõna liikmete kui ka vastaste hulgast.

Kuigi sellises mahus ja lühikese ajavahemiku jooksul tehtud uurimuse puhul on raske saada ammendavat ülevaadet kogu Elu Sõna liikumisest, annab see siiski mingi sissejuhatava pildi võimalikuks ulatuslikumaks uurimustööks. Edasist uurimist vajaksid Elu Sõna koguduse lõhenemise protsessid ja koguduse liikmete emigratsioon 1989. aastal ning järellainetused 1990. aastatel.

Summary

The author of this thesis is Iiri Hermaküla from the *Baltic Methodist Theological Seminary*. The topic of this thesis is the religious-political movement known in Estonia by many people as the Word of Life movement.

The Word of Life movement was known as one of the most provocative and sensational movement in the end of 80s. Being very popular among young people, its charismatic leaders brought together people from different social status. Charta 87, ecstatic preaching, healing meetings, demonstrations and evangelistic tours with national flag, gospel music, conflicts between teenagers and their parents, refusal to serve in Soviet Army, people quitting schools and jobs, emigration and heated discussions in the media were some of the things associated with the movement.

The goal of this thesis is to introduce the leaders of the movement, the birth of the Word of Life church, Charta 87 and other statements made by the leaders of the movement, their teaching, conflicts with state and churches, different opinions and various articles about the Word of Life during 1987-1988.

In order to gather the material necessary for this thesis, the author used articles published in newspapers in Soviet Estonia, Sweden and United States. Also the author was able to use some archive materials from the Ministry of Internal affairs, written documents from the time of this movement. The author conducted interviews with 10 people who were somehow connected with this movement.

It was difficult to write this thesis because it deals with recent history. All the people who participated in this movement are alive and have their personal opinion about it. People's memory is often selective which made it difficult to establish the facts about the times and places of certain events. Another challenge was to understand whether the people interviewed spoke of their recent or previous views. One of the main leaders of this movement refused to give an interview.

To give historically accurate account the author of this thesis considered the different opinions and resources carefully. The author believes that the material gathered in this thesis serves as an introduction to this subject and is helpful for further study.

Kasutatud kirjandus

- Altnurme, Lea, 2002. *Uususundid*. Tartu.
- Altnurme, Lea, 2006. *Kristlusest oma usuni*. TÜ Kirjastus.
- Ankerberg, John & Weldon, John, 1988. *The Facts on False Teaching in the Church*. Harvest House Publishers, Oregon, USA.
- Arjakas, Külli, 1992. *Rahvuslipu legaliseerimine ja tee riigilipuks* (Järelsõna Artur Taska raamatus *Sini-must-valge 100 aastat*). Tallinn.
- Allik, Urmas, 2005. *Ärk amisaeg läbi KGB fotosilma*. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus.
- Eier, Tiina, 1989. „Su rajad“. – *Kultuur ja Elu*, nr 2.
- Copeland, Kenneth, 1986. *Palve – sinu edu alus*. Tln: Charismata Ministries.
- EKP Tartu Linnakomitee aruanne EKP Keskkomiteele 5.04.88.
Riigiarhiiv, ERA(PA) f 1, n 302, s 566.
- „Elu Sõna aktivistid saavad hoiatuse okupatsioonivõimudelt“. – *EVVA materjalid*. Riigiarhiiv, ERAF nr 9608, n 1, s 40.
- „Elu Sõna võitleb taas Eesti täieliku vabaduse eest“. – *Eesti Päevaleht*, 24.08.88.
- „ENSV Ülemnõukogu Presiidiumis“. – *Rahva Hää*, 15.11.1988.
- Hovi, Tuija, 2000. „Elu Sõna: päästmine, tervenemine ja edukus“. – *Mäetagused* nr 14. Tartu.
- Intrator, Genya, 1989. „Army objector gets hard labor“. – *The Sunday Sun*, 26.02.1989.
- Jõgeda, Tiina, 2002. „Mine välja, minu rahvas!“ – *Eesti Ekspress*, 9.05.2002.
- Kadastik, Mart, 1988. „Kes kutsus Jumala välja?“ – *Edasi*, 13.05.1988.

- Karja, Sven, 1992. „Ja sõna sündis sõnast“. – *Liivimaa Kroonika*, 30.07.1992.
- Kurg, Ingmar, 1994. „Uutest nähtustest karismaatilises liikumises“. – *Teekäija*, 02.1994.
- Laar, Mart & Endre, Sirje & Ott, Urmas, 1996. *Teine Eesti*. Tallinn: SE & JS.
- Laulik, Heino, 1987. „Me kõik vajame ühtmoodi rahu, leiba ja õiglust“. – *Kodumaa*, 25.11. 1987.
- Lee, Gary, 1987. „Soviet Refuseniks Pin Their Hope on Summit“. – *The Washington Post*, 3.12.1987.
- Lee, Gary, 1988. „Baltic Separatists Cause New Concern in Moscow“. – *The Washington Post*, 15.02.1988.
- Leppik, Jaan, 1992. „Uususundid Eestis“. – *Vikerkaar*, nr 6.
- MRP-AEG, 1998. *Infobülletään 1987-1988*. Tallinn: SE & JS.
- „Nende „korralikkus““. – *Pärnu Kommunist*, 20.02.1988.
- Niitsoo, Viktor, 2002. *Müürimurdjad*. Tallinn.
- Nõmm, Peeter, 1988. „Kolm fakti kommentaaridega“. – *Õhtuleht*, 25.11.1988.
- Peters, Urve, 1988. „Mis see siis oli?“ – *Võitlev Sõna*, 12.05.1988.
- Pillau, Endel, 1989. *Eestimaa kuum suvi 1988*. – Tallinn: Olion.
- Prooses, Endel, 1988. „Plusspunktid jäid kogumata“. – *Kommunismiehitaja*, 28.01.1988.
- Päril-Lõhmus, Maarja, 1997. „Sovetlikust postsovetlikuks“. – *Akadeemia* nr 9.
- Pyykkönen, Matti, 1997. *Jumal jooksupoisiks*. Tallinn.
- Saarsen, Karin, 1988. „Väljasaatmine Eestist jätkub“. – *Eesti Päevaleht*, 4.03.88.
- Raave, Raivo, 1989. „Kuidas portreerida Elu Sõna“. – *Kultuur ja Elu*, nr 6.

- Siseministeerium 1986. – Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s aastatel 1980-1990: L.Piibu statistiline ülevaade usuasjade olukorrast ENSV-s 1986. aastal.* Toimik nr 3.
- Siseministeerium 1987 a. – Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s aastatel 1980-1990: V. Talu aruanne 1987. a. tööst.* Toimik nr 3-I.
- Siseministeerium 1987 b. – Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s aastatel 1980-1990: U. Veeringu aruanne 1987.a. tööst.* Toimik nr 3-I.
- Siseministeerium 1988. – Siseministeeriumis olev Usuasjade voliniku arhiiv. *Aruanded ja ülevaated kirikute tegevuse kohta ENSV-s aastatel 1980-1990: U. Veeringu aruanne 1988.a. tööst.* Toimik nr 3-II.
- Sootla, Georg & Maiste, Margus, 1989. *Tähtaasta 1988.* Tln: Eesti Raamat.
- Tõnu 1987 a. – Tõnu, Jaak. „Inimesed minevikuta?“ – *Õhtuleht*, 13.11.1987.
- Tõnu 1987 b. – Tõnu, Jaak. „Veel kord „minevikuta(?) inimestest““. – *Õhtuleht*, 18.11.1987.
- Tõnu 1987 c. – Tõnu, Jaak. „On see ikka elu sõna?“ – *Õhtuleht*, 16.12.1987.
- Tõnu, Jaak, 1988. „Nende „korralikkus““. – *Õhtuleht*, 13.02.1988.
- „Usuühing kutsub üles loobuma kodakondsusest“. – *Eesti Päevaleht*, 4.03.88.
- „Uurimine jätkub“. – *Õhtuleht*, 14.02.1988.
- *Vaatevinkel*, 17.12.1987. ETV arhiiv.
- Vahermägi, Mari, 2000. *Valguse Tee kujunemine, levik, õpetuse ja praktika kirjeldus.* Kursusetöö. Kõrgem Usuteaduslik Seminar, Tartu.
- Vahtre, Lauri, 1996. *Vabanemine.* Tallinn: IM Meedia.
- Viljak, Kadi, 2003. „KGBga vägikaigast vedanud muusik Endel Jõgi tuli Eestisse tuuritama“. – *SL Õhtuleht*, 11.07.2003.

Interneti materjalid

- Elu Sõna avaldus *Jõulusõnum eesti rahvale*.
<http://www.harta.ee/87/dokumendid.php> 25.08.2006.
- Elu Sõna avaldus *Märgukiri*. <http://www.harta.ee/87/dokumendid.php> 15.08.2006.
- Elu Sõna avaldus *Pöördumine*. <http://www.harta.ee/87/dokumendid.php> 30.08.2006.
- ENSV Prokuratuuri Informatsioon EKP Keskkomiteele 04.1988.
<http://www.harta.ee/87/dokumendid.php> 14.07.2006.
- *ESTONICA*. Ajalugu: Nõukogude korra lagunemine. Iseseisvuse taastamine.
<http://www.estonia.org/est>, 25.08.2006.
- Jakobs, Hubert, 2002. <http://www.harta.ee/87/index.php>, 25.06.2006.
- Jakobs, Raimond, 2006 c. <http://www.harta.ee/kogudusest.php> . 10.08.2006.

Avaldamata materjalid

- Jakobs, Hubert, 2006 a. Intervjuu. Tallinn.
- Jakobs, Raimond, 2006 b. Intervjuu. Tallinn.
- Kant, Aivar, 2006. Intervjuu. USA.
- Kuusk, Janek, 2006. Intervjuu. Tallinn.
- Lukas, Andrus, 2006. Intervjuu. Tallinn.
- Murumaa, Mati, 2006. Intervjuu. Tallinn.

- Norak, Andrus, 2007 a. Retsensioon I. Hermaküla kursusetööle *Elu Sõna liikumine aastatel 1987-1988*. Tallinn.
- Norak, Andrus, 2007 b. Intervjuu. Tallinn.
- Ritsbek, Heigo, 2006. Intervjuu. Tallinn.
- Rein Metsa kiri. Erafond.
- Saard, Riho, 2006. Intervjuu. Tallinn.